

9. VOIMAVIRTOJEN VÄLISSÄ

Opintokerhotoiminta ja vapaa sivistystyö alkoivat kokonaisuudessaan vakiintua monipuolisine muotoineen Suomessa 1930-luvun lopulle tultaessa. Työväen Sivistysliitto oli osa suurta, vapaan suomalaisen kansansivistyksen hiljalleen laajentuvaa kokonaisuutta.

Keskeisiä opintokerho- ja luentotoimintaa järjestäneitä tahoja olivat myös Kansanvalistusseura (muuttui taustaltaan säätiöksi vuonna 1933), Suomen nuorison liitto, Raittiuden ystävät ja Kotikasvatusyhdistys. Ja vielä muitakin toimijoita oli edustettuna vuonna 1922 alkunsa saaneessa ja laajentuneessa Valistusjärjestöjen opintotoimikunnassa. Näitä olivat esimerkiksi Kansallismielinen nuorisoliitto, Kristillisen työväen nuorisoliitto sekä Suomen kansanopistoyhdistys, Suomen kirjastoseura, Suomen työväenopistojen liitto, Marttaliitto, Pellervo-seura ja useat alueelliset sivistysjärjestöt. Yhteinen opintotoimikunta ei ollut rekisteröity. Se huolehti sivistystoiminnan yleisestä aatteellisesta puolesta.

Ruotsinkielisellä puolella keskeinen oli Svenska föreläsningsbyrå (Svenska folkskolans vänner - järjestön luentotoimisto). Suomenkielinen ja ruotsinkielinen luentotoimisto sekä kolmantena TSL:n luentotoimisto huolehtivat puolestaan kukin itse taloudesta, sillä valtion avustukset jaettiin niiden kautta. Kaksikymmenluvun alkuvuosina kehitetty järjestelmä oli mutkikas, mutta se toimi kuitenkin edelleen.

Professori Zachris Castrén ehdotti mietinnössään vuonna 1929 muun muassa, että sivistysjärjestöjen edustajista kokoonpantu Valtion luentolautakunta olisi toiminnan selkiyttämiseksi muutettava Valtion kansansivistyslautakunnaksi. Esitys toteutui vasta 1940-luvulla. Siihen asti avustukset jaettiin ja kokonaisuutta ohjattiin samalla tavalla kuin 1920-luvulla.¹

Kullakin järjestöllä oli oma, ajan kuluessa vakiintunut työarkansa. Yhteisiä kysymyksiä käsiteltiin Valtion luentolautakunnan kokoontuessa tai opintotoimikunnassa.

Sivistysliiton näkökulmasta läheisin yhteistyökumppani oli Työväen Akatemia, jonka kanssa työnjako oli selväpiirteisesti hahmoteltu. Julius Ailion kuoleman jälkeen Väinö Voionmaasta tuli vuonna 1933 Akatemian esimies, kuten edellä on kerrottu. Siten TSL:n ja Akatemian välille muodostui uusi, entistä lujempi henkilökohtainen side; myös Ailio oli kyllä ollut Sivistysliiton toimikunnan varajäsenenä.

Vaikka suuri osa työväenliikkeen järjestöjen ja jäsenistön koulutuksesta tapahtui yhteistyössä TSL:n kanssa, järjestöillä oli myös paljon omaa, erityistarpeita tyydyttävää, paikallista ja alueellista koulutusta. Niissäkin hyödynnettiin joskus TSL:n osaavia asiantuntijavoimia. Voidaan samalla hyvin arvioida, että TSL:n vaikutus säteili kaiken kaikkiaan tuntuvasti Sivistysliiton varsinaisia

---

¹ Karjalainen s 194–198; Alanen 1986 s 41–42.

toimintoja laajemmalle, ainakin keskeisten ja voimakkaiden persoonallisuuksien vaikutuksen kautta, niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin. Ajateltakoon vaikka Väinö Voionmaan jatkuvaa panosta sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä tai esimerkiksi TSL:n pitkäaikaisen varapuheenjohtajan Yrjö Räisäsen vaikutusta lehtimiehenä sekä liiton keskeisiä toimihenkilöitä jatkuvasti ympäri maata kiertäessään.

Erilaisilla linjoilla

Sosialidemokraattisessa puolueessa oli pitkin 1920-lukua monenlaista ristivetoa, mutta linjojen erot eivät suoranaisesti heijastuneet TSL:n toiminnassa. Lapuanliikkeen painostuksen pahimpina vuosina puolue esiintyi hyvin yhtenäisenä, kansanvallan puolesta äärioikeiston pyrkimyksiä vastaan. Puolueen varovainen johto piti edistyspuoluelaisen pääministeri T. M. Kivimäen porvarillista vähemmistöhallitusta (1932–36) pienempänä pahana kuin mitä mahdollisesti ilmaantuisi sen kaatuessa. Pelkona oli vielä oikeistolaisempi hallitus.² Sitten kun olot alkoivat uudelleen avartua äärimmäisen oikeiston paineen hieman hellitettyä, nousi jäsenistön keskuudessa mielipide-eroja ja ristiriitojakin jälleen selvemmin esille. Kivimäen hallitusta alettiin arvostella osin hyvinkin voimakkaasti. Hallituksen politiikan kritiikkiä nousi vähitellen myös maalaisliiton parista.³

Kivimäen vähemmistöhallitusta tukevaa varovaista kantaa kohtaan nousi arvostelua varsinkin nuoremman polven taholta, erityisesti Akateemisesta sosialistiseurasta (ASS), HTY:n jäsenenä olleesta Toveriseurasta, pääkaupungin sosialidemokraattisesta nuorisoyhdistyksestä ja lisäksi jonkin verran ay-väen parista. Muuallakin oppositiohenkeä ilmeni. Kritiikkiä esiintyi myös tulenkantajaliikkeen keskuudessa sen jälkeen, kun sen yhteiskunnallinen linja terävöityi ja kallistui poliittisesti vasemmalle.

Sivistyneistön ja taiteilijoiden parissa lausuttiin muutenkin yleisen ilmapiirin avartamista toivoneita liberaaleja, vapaamielisiä ajatuksia. Esimerkiksi vuonna 1932 aloittanut *Kirjallisuuslehti* omaksui sangen radikaaleja näkemyksiä. Yhteisiä nimittäjiä tälle väljälle mutta lisääntyvälle liikehdinnälle olivat muun muassa toiminta sodan uhkaa vastaan, ”työmiehen ja talonpojan yhteistyö” taloudellisen laman voittamiseksi sekä fasismin torjumiseen liittyneet kansanrintama-ajatukset. Myös

² Soikkanen 1975 s 557–559, 564–565, 576–580; vrt. ASS 50 taistelujen vuotta. ASS:n 50-vuotishistoriikki. Helsinki: ASS 1975 [ei kirjoittajan/toimittajan nimeä], s 12–14. Historiikin 1970-lukulaisen, jyrkän vähemmistökommunistisen tulkinnan mukaan sosialidemokraattinen puolue ei kyennyt, eikä edes pyrkinyt vastarintaan, vaan asenteellaan päinvastoin auttoi taantumusta; ja siten ”Sosdem puolueen johto antoi tälle ’laillistetulle fasismille’ tukensa” (lainaus s 13). Saman yksioikoisen tulkinnan mukaisesti ASS olisi ollut maassa ainoa järjestö joka ”taisteli AKS:n ylivaltaa ja taantumuspolitiikkaa vastaan” (s 10).

³ Kaksi- ja kolmekymmenlukuisten oppositioasenteita ja ryhmytyksiä SDP:n sisällä on vertaillut Tapio Pekkola: Sosialidemokraattisen puolueen sisäinen oppositio vuosina 1933–1936 - Tannerin ja ASS:n välissä. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982 (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto, jäljennös kirjoittajan hallussa), esim. s 27–29, 38, 48–50, 130–135; ks. myös Suomen historian pikkujättiläinen s 651 (Salokangas).

kuolemanrangaistusta vastustettiin, ja vuonna 1935 syntyi siltä pohjalta Ihmisoikeuksien liitto. Ainakin osittain näillä aiheilla oli taustaa eurooppalaisen vasemmiston esiin nostamissa teemoissa. Etsivä keskuspoliisi (EK) seurasi suurella mielenkiinnolla, joskin vaivihkaa uusien ajatusten esittäjien ja heidän järjestöjensä toimintaa. Kaikenlaista kumouksellisuutta ounasteltiin ja pelättiin.⁴

Umpikujaan joutunut, heikentynyt kommunistinen liike oli joutunut muuttamaan asennoitumistaan sosialidemokraatteihin, jyrkästä vastustamisesta myötäsukaisempaan. Tauno Saarela on kuvannut, että suomalainen, maanalaisena toiminut kommunistinen liike onnistui jossain määrin rikkomaan eristäytymistään, kun se ryhtyi kaikessa hiljaisuudessa tukemaan vasemmistolaisen sivistyneistön lehtiä. Puolueen kautta tullutta taloudellista tukea kanavoitiin ensinnäkin painatuskustannuksiin, ja vasemmistolaishenkiset ryhtyivät myös tilaamaan ja levittämään erilaisia julkaisuja: Jarno Pennasen perustamaa *Kirjallisuuslehteä*, ASS:n julkaisemaa *Soihtua* ja Erkki Valan julkaisemaa, aiemmasta kirjallis-taiteellisesta päivänpoliittiseksi muuttunutta *Tulenkantajat*-lehteä. Julkaisujen sisältöön kommunistit eivät sanottavammin päässeet kuitenkaan vaikuttamaan ennen vuotta 1938.⁵ SDP:n sisällä oppositiohenkisiä yhdisti myös huoli järjestödemokratian kaventumisesta, kun vaihtoehtoja ei näyttänyt tarjoutuvan.⁶

Kiilaa tutkinut Kari Sallamaa on todennut, kuinka ”vasemmistolainen sivistyneistöryhmä kokonaisuudessaan oli varsin pieni, ja siihen kuuluneet toimivat useissa päällekkäisissä järjestöissä sekä yhteenliittymissä”.⁷ Sosialidemokraattisen vakaan järjestöväen keskuudessa esimerkiksi Tulenkantajia vierastettiin. Heitä pidettiin Kalevi Kalemaan esittämän mukaan jopa yksikantaan ”rääväsuisina herraskakaroina”.⁸ Matti Rinne on puolestaan kiteyttänyt: ”Nuori vasemmistolainen älymystö, kiilalaiset etunenässä, halusi samaistua työväenluokkaan, mutta heitä ei otettukaan avosylin vastaan.” Kiilalaiset olivat luoneet itselleen ihanteellisen kuvan ”työläisistä, jotka lukevat hyvää kirjallisuutta ja harrastavat muutenkin taiteita”.⁹

Varmasti pettymys oli suurta, kun enemmän tai vähemmän sattumalta tavatut työläiset eivät vastanneetkaan mielessä luotua haavekuvaa, ja heidän sivistys- ja kulttuuriharrastuksensakin, kun

⁴ Ks. Mauriala esim. s 260, 267–269, 270–271, 292–293; Rinne 2006 s 112–113; Hanne Koivisto 2016c s 114–115; ks. myös Vasemmistolainen sivistyneistö ja kansanrintama 1930-luvulla. Kulttuuritalossa 28.3.1981 pidetyn seminaarin esitelmät. Kansan Sivistystyön Liitto ja Kansan Arkisto (moniste 1981, kirjoittajan kokoelmassa).

⁵ Saarela 2002 s 50; ks. myös Viitala 1988 s 46–47, 49–54.

⁶ Ks esim. Suomen työväenliikkeen historia s 194–195, 199–202; Soikkanen 1975 s 576–583; Pekkola, eri kohdin, esim. s 45–47, 126–128, 135–139, 155–160; Tulenkantajien toiminnasta 1930-luvulla ks esim. Haavikko s 35–40; Erkki Vala: Tulenkantajat ja tulenkantajat, teoksessa Kirjailijat puhuvat s 216–229; esim. vasemmistolaisesta Hiilet-ryhmästä ks. Jarno Pennanen: Tervetultua tervemenoa. Jarnon saaga II. 2.p. Helsinki: WSOY 1970 s 89–101; Kiilasta ks. esim. Kari Sallamaa: Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933–1943. Vaasa 1994 s 54–72; ks. myös Rinne 2006 s 111–114.

⁷ Sallamaa s 60.

⁸ Kalemaa 1989 s 27.

⁹ Rinne 2006 s 113, myös lainaus.

niitä hyvin monilla tosiaan oli, olivat ehkä muuta kuin suppealla älymystöllä. Tässäkin on samalla myös toki muistettava, että eivät aivan kaikki työläiset, edes työväenjärjestöjen aktiivisetkaan jäsenet, hakeutuneet aina vapaa-aikanaan kulttuuritarjonnan hedelmien pariin, eivät ainakaan ihan jatkuvasti. Aivan samoin oli muissakin yhteiskuntaryhmissä; eivät kulttuuririennot aina ja alati kaikkia kiinnostaneet, ja niitä rientojakin oli monenlaisia.

Työväen Sivistysliiton ja edellä mainittujen sivistyneistöryhmien järjestölliset tiet eivät juurikaan kohdanneet. TSL oli näiden taiteilijoiden ja sivistyneistön edustajien, pienehkön älymystön, näkökulmasta ilmeisen vähäinen ja kiinnostamaton järjestö, joka askarteli harmaan, arkisen ja pienimuotoisen opinto- ja luentotoiminnan, jokapäiväisen ja tasoltaan näennäisesti vaatimattoman, omakohtaisen henkisen puurtamisen parissa. Siitä puuttui väriä, kiihkoa ja reipasta vauhtia, kielletyn toiminnan salaperäistä jännitystä, eikä siinä myöskään ollut kaukomaiden eksotiikkaa.

Vapaamieliset tai vasemmistolaiset ajatukset eivät olleet valkoisen Suomen henkisessä ilmapiirissä 1920–30-luvulla millään lailla keskeisessä asemassa, ne eivät todellakaan olleet valtavirtaa.¹⁰ Koulu- ja korkeakoulumaailmassa hallitsivat aivan toisenlaiset, perinteellisemmät, osin jopa Suur-Suomesta haaveilleet vahvan oikeistolaiset näkemykset. Aitosuomalainen liike antoi aikaan lisäksi oman kirpeän ryytinsä.¹¹ Kuitenkin aikakauden henkisessä puristuksessa sai työväenliikkeessä vähitellen yhä lisää jalansijaa ”itseopiskelijatyyppejä, joka oli yksinäinen susi, itseään etsivä ja maailmaa omin voimin jäsentävä työläisintellektuelli”, kuten Päivö Puhakainen on kuvaillut. Heille TSL:n tai Työväen Akatemian toiminta oli monesti myös ainoa henkireikä, mahdollisuus koulutautumiseen, ilman vahvaa ja yleistä ”valkoista” mielipideohjailua.¹²

Ahkerasta, osittain yksinäisestä puurtamisesta tarjosi hyvän esimerkin Kemin ammattiyhdistyksen opintokerho, joka toimi hyvin ahkerasti parin vuoden ajan vuodesta 1936 alkaen. Kerhossa oli hieman toistakymmentä jäsentä, ja ohjaajana toimi Y. Erkkilä. Ensin opiskeltiin ammattiyhdistystiedon perusteita ja sitten työväenlainsäädäntöä. Kukin kerholainen opiskeli yksikseen kotonaan kirjeopiston lähettämiä tehtäviä. Kerran viikossa, kerhoillassa sitten käytiin yhteisvoimin läpi vastaukset. Ohjaaja arvioi jokaisen hengentuotteen. Kirjeopistolle laadittiin joko yhteinen vastaus kysymykseen tai sitten jonkun kerholaisen hyväksi katsottu. Sitten odotettiin

¹⁰ Hanne Koivisto on luonnehtinut, että työväenkulttuuri ”politisoitui 1930-luvun suvaitsemattomassa ilmapiirissä, ja kulttuurin keinoin ilmaistiin näkemyksiä, joita ei olisi voinut tuoda esiin poliittisina mielenilmauksina”. Hän viittaa tässä erityisesti toisinajattelijoihin, vasemmistolaisimpiin kulttuuripiireihin (2016c, lainaus s 114, ks. myös 116–117).

¹¹ Suomen historian pikkujättiläinen s 657–659 (Salokangas); esim. aitosuomalaisuudesta Valtonen 2018 s 234–249.

¹² Puhakainen 1983 s 40–44, lainaus s 41. – Työväen Akatemiassa opiskeli monenlaisia työväenliikkeen jäseniä ja kannattajia. ”Siellä oli elintilaa, sanan ja ajattelunvapautta myös vasemmistolaisille, jopa selville kommunisteille”. Yksi esimerkki heistä oli vuosikurssilla 1937–38 Erkki Salomaa, kolme vuosikymmentä myöhemmin SKP:n varapuheenjohtaja (ks. Teemu Oinonen: Erkki Salomaa edelläkävijä. Helsinki 1989 (Teemu Oinonen 1989), lainaus s 67; kommunistien keskinäisestä yhteistoiminnasta Akatemiassa ja ns. Siestan kannatusyhdistyksestä ks. sama s 68–71).

kirjeopiston vastauksia mielenkiinnolla. ”Sekös oli meille mieleen, ellei paperissa ollut paljon punaista”, muisteli Sakari J. Rahikainen vuosikymmen myöhemmin *Työläisopiskelijassa*. Tällainen kirjekerhon opiskelu sujui ainakin Kemissä hyvin, opiskelussa tarvittiin ”ennenkaikkea suunnitelmallista työtä ja todellista harrastusta valittua opintoainetta kohtaan”.¹³

Soihtu-lehti arvostelee

Kaksikymmenluvun puolimaissa aloittaneeseen Akateemiseen sosialistiseuraan kuului 1930-luvun alussa ainakin kahdenlaisia nuoria, opiskelevia sosialidemokraatteja. Monilla oli ja tuli olemaan paljonkin tekemistä Sivistysliiton kanssa. Maltillisiin jäseniin oli luettavissa esimerkiksi Kaarle ”Kalle” Lehmus, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Arvi Heiskanen, Aku Sumu ja Reino Henrik Oittinen. Radikaalistuvien joukossa olivat ainakin Raoul Palmgren, Cay Sundström, Mauri Ryömä, Elvi Sinervo, Ahti Myrsky ja Maija Savutie.¹⁴

Sosialistiseurasta ja sen vuonna 1931 aloittaneesta *Soihtu* -lehdestä muodostui ”kapea, mutta teräväkärkinen oppositio” sosialidemokraattisen puolueen johtoa vastaan.¹⁵ Siltä suunnalta tuli myös marxilaisin termein sävyttynyt järein hyökkäys Sivistysliiton toimintaa vastaan. Suunta oli tykkänään toinen kuin kansanedustaja Hilja Riipisellä (IKL), mutta purevia olivat sanat jälleen; jotenkin taas ääri-laidat kohtasivat.

Soihdun vappunumerossa 1934 julkaistun kirjoituksen laatija oli 22-vuotias Raoul Palmgren, joka oli R. H. Oittisen koulu- ja opiskelutovereita.¹⁶ Toverukset olivat kumpikin Akateemisen sosialistiseuran jäseniä, mutta jäivät hiljalleen eri puolille sitä vedenjakajaa, joka halkoi seuran jäsenistöä kahtaalle vuoden 1932 lopulta alkaen. Palmgren siirtyi poliittisesti vasemmalle, radikaalistui sosialidemokraattina, kun taas Oittinen säilytti reformistisen sosialidemokraattisen asenteensa.

Palmgren julkaisi myöhemmin vuonna 1953 R. Palomeren nimellä avainromaanin ”30-luvun kuvat”. Teoksessa kuvailtiin muun muassa Oittista (kirjassa Raimo Anttinen), jolle riitti ”itse liike, hiljainen sivistystyö työväen tietoisuuden kohottamiseksi, uusien ihmisten kasvattaminen”. Palmgrenille puolestaan tuli yhä vastenmielisemmäksi se ympäristö, ”nuoret järjestötoimitsijat

¹³ Työläisopiskelija 2/1948, myös lainaukset.

¹⁴ Ks. Ripatti 1992 s 36. – Moni vasemmistolainen kulttuurivaikuttaja, taiteilija tai kansanedustaja halusi olla myös ammattiyhdistysliikkeen jäsen. Tähän tarjosi melkein pä ainoan mahdollisuuden Helsingin konttoristien ammattiosasto, sama, johon myös TSL:n, TUL:n, SAK:n, Kansanvallan, OTK:n, KK:n ja muutamien muidenkin toimistojen työntekijät kuuluivat. Ainakin Mauri Ryömä, Raoul Palmgren, Johan Helo ja Kaisu-Mirjami Rydberg olivat osaston jäseniä (Tuomisto 1986 s 30–31).

¹⁵ Lainaus Soikkanen 1975 s 580; ASS:sta ks. myös Veikko Tarvainen: ASS ja 30-luvun *Soihtu*, teoksessa *Punaisista apostoleista opiskelijaradikalismiin*, s 55–69; vrt. ASS 50 s 10–12, 14–15.

¹⁶ Ripatti 1992 s 17–38; ks. heidän yhteydestään myös R. H. Oittisen perintö. R. H. Oittinen 100 vuotta-juhlaseminaari 18.9.2012. Toim. Jorma Turunen. Helsinki: TSL 2013, s 30–32 (Mikko Majander, Erkki Tuomioja), 47–49.

työväen poliittisesta sivistys-, nuoriso- ja raittiusliikkeestä”, missä Anttinen/Oittinen viihtyi.¹⁷

Yhteisessä opiskelijaboksissa asuminen loppui syksyllä 1933, mutta Oittisen ja Palmgrenin aatteellinen pesäero kiteytyi vasta vuonna 1937. Keskinäinen yhteys säilyi kuitenkin läpi vuosikymmenien.

Palmgrenin tuomio Työväen Sivistysliitolle *Soihdun* sivuilla vuonna 1934 oli tyly ja ilmeisen kuvaava sille vasemmistolaiselle oppositiolle, joka lapuanliikkeen uhon vaimentumisen jälkeen kasvoi äänekkäämmäksi sosialidemokraattisessa liikkeessä. Murroksen nopeutta kuvasti esimerkiksi suhtautuminen TSL:n työhön monin tavoin vaikuttaneeseen itävaltalaisen Max Adlerin teokseen *Uusia ihmisiä*.¹⁸ Teoksesta sopi mietelause vielä *Soihdun* kansitekstiksi kesäkuussa 1932, mutta jo kahta vuotta myöhemmin Raoul Palmgren leimasi Adlerin idealistiksi Karl Marxiin verrattuna.¹⁹

Soihtuun kirjoittaneen nuoren Palmgrenin mukaan oli aivan väärä ajatus, että ”sivistäminen sinänsä olisi jonkin arvoista”. Hänen näkökulmastaan vain sosialistinen sivistäminen oli merkittävää. Mieleen tulee helposti rinnastuksena tohtori Ivar Lassyn kriittinen asennoituminen Voionmaata ja hänen sivistyskäsityksiään kohtaan vuonna 1923. Hiuksien halkomiseksi meni tälläkin kertaa sen arvioiminen mitä kukin sosialismilla tai sosialistisilla käsitteillä oikein halusi tarkoittaa. Karl Marxin kirjoituksia ja käsityksiä voitiin tulkita tai painottaa erilaisin tavoin.

Palmgren jatkoi: ”Ja meillä on edellytyksiä puhtaaseen marxilaiseen sivistystyöhön; ensi ehto siihen on vapautuminen valtion kahlitsevasta holhouksesta.” Holhouksen tarpeellisuuden eli lähinnä avustuspäärahojen puolustaminen oli vain ”väsyneen tahdon” ilmausta. Palmgren niittasi lopuksi, että ”väsyneet miehet voidaan korvata uusilla, joilla vielä on uskoa ja määrätietoisuutta”.

Samassa lehden kirjoituksessa saivat kulttuuri- ja sivistystoiminnastaan huutia itse asiassa useat muutkin sosialidemokraattisen liikkeen tutut ja pitkäaikaiset toimintasuunnat, nuorisoliike, sosialidemokraattinen lehdistö, kustannusliikkeet, musiikki, työväennäyttämöt. Puolueen ”sekava ja päämäärätön” kulttuuripolitiikka oli nuoren Raoul Palmgrenin mukaan johtanut suorastaan ”turmiolliseen asiantilaan”. Ydin oli hänen mukaansa siinä, että ”kulttuurityömme johdossa” olevilta puuttui selvä marxilainen näkemys sivistyksellisestä luokkataistelusta.²⁰

¹⁷ Lainaukset Ripatti 1992 s 48–49; ks. myös Mauriala s 254–255; mainittakoon, että ASS:n 50-vuotishistoriikissa TSL ei näy lainkaan, yliopisto ja sen opiskelijoiden olosuhteet kylläkin (esim. s 15–17).

¹⁸ ”Uusia ihmisiä” julkaistiin alun alkaen 1924 ja sitten Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan kustantamana sekä Väinö Meltin suomennoksena 1928. ”Austromarxisti” Max Adler (1873–1937) korosti alleviivaten kasvatuksen merkitystä: ”Sosialistinen kasvatushan ei ole välttämätön ainoastaan nuorisolle, vaan nykyään yhtä suuresti myös täysi-ikäisille” (lainaus esipuheesta toiseen saksankieliseen painokseen, 1928 s 8).

¹⁹ Ks. Tarvainen s 59, 64.

²⁰ Raoul Palmgren: Puolueen kulttuuripolitiikka. *Soihdu* 3/1934, julkaistu teoksessa Raoul Palmgren: Tekstejä nuoruuden vuosikymmeneltä. Helsinki: Love 1980, s 25–30, lainaukset s 27. – Kirjan toimittajien hieman selittelevän luonnehdinnan mukaan kirjoituksen lähtökohtana 1934 oli ”vastalöydetty marxilainen luokkanäkemys”, jota sovellettiin sosialidemokraattisen työväenliikkeen eri toimintasuuntiin (s 30). Palmgren

Kun eduskunnan täysistunnossa marraskuussa 1934 käsiteltiin valtion seuraavan vuoden talousarviota ja muun muassa sivistysmäärärahoja, käytti IKL:n kansanedustaja Hilja Riipinen yhtenä käsiin oivallisesti tarjoutuneena esimerkkinä juuri ASS:n *Soihdu* -lehden tekstejä. Sillä hän mielestään perusteli sitä, että Sivistysliitto oli sittenkin paljas puoluepoliittinen toimija ja että sen avustaminen julkisin varoin ei ollut oikein. Riipinen poimi vappuna ilmestyneestä lehdestä luettavakseen otteita, joissa muun muassa kerrottiin, varmaan monia kuulijoita hätkähdyttäen, että ”jo keskelle kapitalistista taloutta voimme luoda sosialistisia taistelujärjestöjä”. Lehtitekstin kirjoittaja (Palmgren) viittasi myös suoraan Sivistysliittoon uskoen ja toivoen, että ”luomme keskelle porvarillista hajoamista uusia puhtaasti proletaarisia kulttuurilaitoksia, teattereita, elokuvia, kansanopistoja, k e r h o j a j a o p i n t o r e n k a i t a” [harvennus Riipisen puheessa pöytäkirjassa].

Edustaja Riipinen jatkoi *Soihdun* tekstiä lainaten painokkaasti: ”Sivistäminen sinänsä ei ole minkään arvoista. Oikeastaan sitä ei ole olemassakaan. On vain joko porvarillista tai sosialistista sivistämistä. Meidän kannaltamme vain s o s i a l i s t i s t a” [harvennus puheessa]. Hilja Riipinen kysyi puhujakorokkeelta saman tien suoraan: ”Uskooko ed. Voionmaa?” Tämä vastasi pöytäkirjan mukaan heti: ”En usko. Ei ole minun äänenkannattajani!” Naseva vastaus nauratti kansanedustajia. Riipinen ei hellittänyt, vaan jatkoi pitkään monin vastaavanlaisin esimerkein, myös ottein lehtiutisesta, jossa kerrottiin Toveriseuran keskustelukerhon yhdestä tilaisuudesta. Välihuutoja riitti, varsinkin taas salin vasemmalta, sosialidemokraattiselta laidalta. Väinö Voionmaankin välihuuto on jäänyt pöytäkirjaan talteen: ”Kauan siinä pikakirjoittajia vaivataankin!”²¹

”Triumviraatti paljastetuin kasvoin...”

Raoul Palmgren jatkoi arvosteluaan *Tulenkantajat* -lehdessä sekä vielä *Soihdun* seuraavassa numerossa. *Soihdussa* Palmgren kävi syksyllä 1934 aivan henkilökohtaiseen hyökkäykseen Pekka Railoa, Väinö Voionmaata ja Arvi Hautamäkeä vastaan. Tämä ”triumviraatti” oli TSL:n edustajiston syyskokouksessa tehnyt Palmgrenin mukaan parhaansa todistaakseen liiton toiminnan ”puolueettomaksi ja epämarxilaiseksi”. Ja niinpä: ”Luokkatietoisien työväen edessä he seisoivat paljastetuin kasvoin.

Palmgrenin mukaan Sivistysliiton noudattama kulttuuripolitiikka merkitsi ”avointa antautumista porvaristolle, perääntymistä yhä kiristyvien vaatimusten edessä; määrärahan on saatava hinnalla millä hyvänsä”. Hän vaati liitolta avointa sitoutumista marxilaisuuteen ja sosialistisiin periaatteisiin.

Raoul Palmgren kärjisti arvosteluaan syyttämällä TSL:n johdossa toimivia sosialidemokraatteja

---

itse viittasi suuremmin ”tuoreen käännynnäisen” ehdottomuuteen ja äkkijyrkkyyteen (s 8). Samaa tulee mieleen ASS:n historiikistakin 1975, aivan toiselta aikakaudelta.

²¹ Valtiopäivät 1934. Tulo- ja menoarvio vuodelle 1935. Yleiskeskustelu 23.11.1934. Pöytäkirjat II. Helsinki 1935, s 2584–2585, myös lainaukset.

puolueohjelman vastaisesta toiminnasta ja vaati sellaisen lopettamista. Syytöstä voi pitää huomattavan vakavana. Palmgren vetosi asiassa myös Helsingin sosialidemokraattiseen kunnallisjärjestöön ja jopa sosialidemokraattiseen puoluetoimikuntaan.²²

Arvostelu oli tarkoituksellisen kärkevää ja samalla äärimmäisen kapea-alaista. Palmgrenin teksti ja myös ehdotukset, kuten esimerkiksi ”sosialistisen työväenteatterin” perustaminen, viittasivat vahvasti terävän poliittisen agitaation suuntaan, irti sosialidemokraattisessa liikkeessä vallinneesta varovaisesta reformistisesta käytännöstä. Arvostelijalta unohtui myös yhteiskunnallisen tilanteen edelleen jatkunut vakavuus; Mäntsälän kapinoitsijatkin olivat vain kaksi vuotta aikaisemmin palanneet koteihinsa ja suojeluskuntiinsa kaikki aseensa mukanaan.

On hyvä huomata, että samalla Palmgrenin tekstit kuvastivat kahden erilaisen sivistys- tai valistuslinjauksen säilymistä työväenliikkeessä. TSL oli alusta alkaen tehnyt selkeän eron agitaation ja sivistystyön välillä. Tiedemiehet Väinö Voionmaa ja Julius Ailio korostivat kumpikin tahoillaan TSL:ssä ja Työväen Akatemiassa edustavansa työväenliikettä ja samalla myös tiedemaailmaa. Agitaatio, suorasukainen poliittinen kiihotus, oli siitä jonkin matkan päässä.

Selvää oli, että Palmgrenin jyrkän tuomitseva, osin suoraan henkilöihin menevä teräväsanainen kirjoittelu ei herättänyt myötätuntoa Sivistysliiton johtavissa elimissä tai puolueen johdossa, ei myöskään laajemmin tavallisen jäsenistön parissa. Kari Sallamaa on korostanut samalla kuitenkin sitä, että ”vasemmistotyöväki” otti jatkuvasti kyllä käytännössä osaa sosialidemokraattien johtamaan vilkkaaseen kulttuuri-, sivistys- ja valistustoimintaan. Sille he eivät kääntäneet selkäänsä. Ainakin yhtenä tavoitteena heillä oli tuoda esiin ”taistelevan työväenkulttuurin vaihtoehtoa työläisten arkitajunnan pikkuporvarillistumiselle”.²³

Kolmekymmenluvun mittaan akateemisia opintojaan edistänyt Raoul Palmgren, *Soihdun* päätoimittaja, lääketieteen kandidaatti Mauri Ryömä,²⁴ hammaslääketieteen kandidaatti Cay Sundström, toimittaja Elvi Sinervo, opettaja Kaisu-Mirjami Rydberg ja muutamat muut, mielenkiintoista kyllä myös esimerkiksi Sivistysliiton parissa toiminut sanomalehdentoimittaja Yrjö Räisänen, siirtyivät puolueessa poliittisesti yhä enemmän vasemmalle. Eräin osin kysymys oli nimenomaan Väinö Tannerin henkilöstä sekä häneen yhdistetyn varovaisen poliittisen suunnan vastustamisesta ja vahvasta muuttamisen halusta. He saivat myös yhteyksiä maan alla toimineisiin kommunisteihin, joita puolestaan pyrki 1930-luvun loppupuolella kaikessa hiljaisuudessa jäseniksi

²² Raoul Palmgren: Marxilaisesta sivistysperiaatteesta. *Soihdu* 7–8/1934, julkaistu teoksessa Palmgren 1980 s 31–33, lainaukset s 33.

²³ Sallamaa s 120. - ASS:n ja muiden SDP:n johtoon oppositiohenkisesti asennoituneiden järjestöjen parissa oli Helsingissä 1930-luvulla runsaasti iltama-, huvi- ja kulttuuritoimintaa. Joukkolausunta oli esim. Helsingin sos. dem. nuorisoyhdistyksessä useasti käytetty taidemuoto. Kirjatyöntekijäin talolla Kruununhaassa toimi Työväen Näyttämö, jonka ohjelmistossa olivat keskeisellä sijalla kanta-aottavat näytelmät, ks. esim. Kalemaa 1989 s 38–39, 55–57; Suomen kulttuurihistoria II s 566–573 (Palmgren).

²⁴ Ks. Mauri Ryömästä (1911–58) Kalemaa 2020, eri kohdin, esim. s 194–204; Suomen kansanedustajat II s 875–876.

socialidemokraattisiin järjestöihin ja myös ammattiyhdistysliikkeeseen. Joitakin järjestöjä lukuun ottamatta jäivät näiden vasemmistolaisten vaikutusmahdollisuudet socialidemokraattisessa liikkeessä kuitenkin verraten vähäisiksi.²⁵

Paikoitellen juuri sivistys- ja koulutustoiminta saattoi tarjota tukikohdan vasemmistolaisittain ajatteleville. Esimerkki tällaisesta on 1930-luvun loppupuolen Kotkasta, missä työväenopiston johtajana oli vasemmistosocialidemokraattinen maisteri Väinö Meltti. Tiedossa on, että hänen myötävaikutuksellaan myös kommunisteja alkoi osallistua opiston opintopiireihin, opiskellen muun muassa sosiaalipolitiikkaa ja valtio-oppia. Puoluetunnuksiaan tai perimmäisiä tavoitteitaan he eivät varmaankaan avoimesti esiin nostaneet. ”Näin näistä opintopiireistä kehittyi yksi kommunistien toiminnan taustaryhmä ja koulutuspiiri”, on Helena Honka-Hallila kuvannut.²⁶

Neuvostoliitolla ja kommunismilla oli moniin taiteilija- ja älymystöpiireihin pitkään kiehtovaa veto-voimaa. Toisaalta samaa oli havaittavissa natsiaatteen läpätunkemasta, totalitaarisesta Saksasta. Voimakkaat symbolit, värikkäät tunnukset ja yksinkertaiset iskulauseet viehättivät molemmilla tahoilla. Fasistisella Italiallakin oli ihailijansa.²⁷ J. V. Stalinin 1930-luvulla käynnistämien vainojen valtavaa laajuutta ja merkitystä ei osattu ymmärtää vielä moneen vuosikymmeneen, vaikka niistä jo varhain tiedettiin. Omia pitkäaikaisia, myös Suomeen heijastuneita seurauksiaan oli myös ylimpään neuvostoupseeristoon kohdistuneista laajoista puhdistuksista ja teloituksista.²⁸

TSL:n suhde työväenopistoihin

Sivistysliitto teki työtään samansuuntaisesti kuin työväenopistolaitos, jota edusti kesäkuussa 1919 perustettu Työväenopistojen liitto.²⁹ Kuten edellä on kerrottu, ei TSL:n ja työväenopistolaitoksen välille sukeutunut varsinaista järjestelmällistä yhteistoimintaa vielä 1920-luvulla.

Työväenopisto -lehden pitkään julkaisema osasto ”Työväen opintokerhoja”, jossa oli seurattu TSL:n toimintaa ja josta on edellä lainattu esimerkkejä, loppui vuoden 1930 kuluessa. Kosti Huuhka arveli Pekka Railoon viitaten, että taustalla saattoi ehkä olla jotakin närkästystä siitä, että TSL laajensi omien sivistystoimikuntiansa perustamista ikään kuin kilpailijana monille sellaisille paikkakunnille,

²⁵ Ks. Soikkanen 1975 s 576–583; Rentola 1994 s 119; Kalemaa 1989 s 71–73; ks myös Sallamaa s 118–133, 179–183; Viitala (1988 s 52) on koonnut tilastotietoa vasemmistosocialidemokraattien puhetilaisuuksista ja kuulijamääristä 1930-luvulta. EK:n etsivät seurasivat niin kommunisteja kuin äärioikeistoakin (Simola, Sirvio s 33–39).

²⁶ Honka-Hallila s 236, myös lainaus.

²⁷ Esim. kirjailija Olavi Paavolaisen (1903–64) erikoisesta suhteesta Neuvostoliittoon ja myös natsi-Saksaan ks. Mauriala s 284–293; ks. myös Olavi Paavolainen: Volga virtaa nyt Moskovaan. Toim. Ville Laamanen, Hannu Riikonen. Helsinki: WSOY 2016, esim. s 22–27 (Riikonen).

²⁸ Ks. Rentola 1994, eri kohdin, esim. s 10–15; Vihavainen, Ketola s 199–203; Viitala 1988 s 54; Jokisipilä, Könönen esim. s 67–77.

²⁹ Työväenopistojen liiton perustamisesta ks. Huuhka 1990 s 138–143.

missä jo toimi työväenopisto.³⁰

TSL:n ja Työväenopistojen liiton edustajat tekivät vuonna 1928 kuitenkin yhteisen tutustumismatkan Ruotsiin. Se oli Sivistysliitolle merkittävä avaus, samoin myös työväenopistoille. Seuraava, vuodelle 1930 suunniteltu Tanskan-matka kuitenkin peruuntui lähtijöiden vähäisyyden takia.³¹ Läheisemmälle yhteistyölle olisi kyllä ollut sikäli edellytyksiä, että työväenopistoissa ja Sivistysliitossa oli toiminnassa ja luottamushenkilöinä osin samoja henkilöitä tai ainakin edustajia samoista taustayhteisöistä. Oli samoja opettajia ja luennoitsijoita, opiskelijoitakin.

Aivan ilmeistä on, että nihkeyttä tiiviimmälle yhteistyölle aiheutti näiden kahden opiskeluorganisaation hieman erilainen suhde järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen. Väinö Voionmaan mukaan TSL ei voinut olla maailmankatsomuksellisesti puolueeton, vaan se oli sitoutunut osa työväenliikettä, yhteiskunnallista uudistusliikettä. Työväenopistolaitos sen sijaan korosti lähtökohtaisesti puolueettomuuttaan. Näkökulmien eroavuus oli sikälikin mielenkiintoista, että sosialidemokraattisia jäsenkirjoja oli taskussa molemmilla tahoilla, jonkin verran työväenopistojenkin suunnalla, Ernst Lähteestä alkaen.

Työväenopistojen ja työväen suhdetta pohdittiin monissakin Työväenopistojen liiton edustajakokouksissa. Esimerkiksi vuonna 1936 asiaa käsiteltiin Tampereen työväenopiston toverikunnan aloitteesta. Pitkällisten keskustelujen jälkeen korostettiin kokouksen päätöslauselmissa sitä, että ”työväenopistojen on pyrittävä olemaan läheisissä suhteissa työväestöön, eivätkä opistot saa missään muodossa hyväksyä työväestölle vieraita ja vihamielisiä pyrkimyksiä”. Työväenjärjestöistä sanottiin, että niiden sivistyspyrkimyksiä oli, ”milloin edellytyksiä yhteistyöhön on, käytännössäkin tuettava”.³²

Myöhemminkin työväenopistot ja Sivistysliitto jatkoivat toimintaansa omilla raiteillaan. Kosketuspintoja oli, yhteistyötäkin harrastettiin, eikä varsinaisia yhteentörmäyksiä sattunut.

- - -tietolaatikko

VIIDEN KOHDAN YHTEISTYÖOHJELMA

Sivistys- ja aikuisopiskeluasioissa tapahtui loppusyksyllä 1929 mielenkiintoinen episodi. Työväen Akatemian johtaja T. I. Wuorenrinne esitti ensin Työväenopistojen liiton johtokunnassa, että liitto eroaisi Valistusjärjestöjen opintotoimikunnasta. Kun sitä ei liiton johdossa hyväksytty, Wuorenrinne esitti seuraavaksi liiton liittymistä Sivistysliiton jäsenjärjestöksi. Muut

³⁰ Huuhka 1990 s 290–291.

³¹ TSL:n toimikunnan kokouksessa 10.2.1930 esitettiin osanottajien vähäisyyden lisäksi toinenkin, ehkä hieman hentoinen perustelu: TSL olisi kenties joutunut kilpailemaan samanaikaisesta matkasta sos.dem. työläisnuorisoliiton kanssa.

³² Huuhka 1990 s 219–226, lainaus s 226.

Työväenopistojen liiton johtokunnan jäsenet vastustivat tätäkin ehdotusta. Hyvää yhteistyötä Sivistysliiton kanssa pidettiin kuitenkin toivottavana, ja liiton sihteeri Ernst Lähde sai tehtäväkseen neuvotella TSL:n edustajien kanssa kehittämisen muodoista.

Lähteen ja Pekka Railon neuvotteluissa laadittiin viiden kohdan ohjelma, jossa esitettiin Huuhkan tiivistyksen mukaan:

- 1) Kumpikin laatii luettelon sellaisista luennoitsijoista ja luentoaiheista, joiden käyttö toisen luentotoiminnassa olisi mahdollista ja suotavaa. Harkintansa mukaan liitot sitten suosittelevat niin luentoja kuin luennoitsijoitakin.
- 2) TSL:n opintosuunnitelmia laadittaessa olisi sopivissa aineissa otettava huomioon myös työväenopistojen kerhojen opiskelunohjaustarve.
- 3) TSL:n kirjeopistoa laajennettaessa ja kehitettäessä olisi otettava huomioon myös työväenopistojen opintopiirien opiskelunohjaustarve ja laadittava kurseja myös yhteistoiminnassa liiton edustajien kanssa.
- 4) Molempien liittojen äänenkannattajat julkaisevat uutisina ja vaihtoilmoituksina toistensa toimintaa esitteleviä ja mainostavia tiedonantoja.
- 5) Kurssien ja retkeilyjen järjestämisessä on jo tapahtunutta yhteistoimintaa pyrittävä edelleen kehittämään.

Kummankin liiton päättävät elimet hyväksyivät ohjelmakohdat, Sivistysliiton toimikunta omassa kokouksessaan joulukuussa 1929. Se ei kuitenkaan johtanut juuri mihinkään käytännön toimiin, ei ainakaan uusiin avauksiin.³³

- - -

Pekka Railo työväenopiston johtajana

Pääkaupungissa TSL:n ja suomenkielisen työväenopiston keskinäinen suhde sai 1930-luvun lopulla aivan erikoisen piirteen. TSL:n sihteeri Pekka Railo toimi hetken aikaa jopa Helsingin työväenopiston vt. johtajana.

Yhteistyö työväenopiston ja TSL:n kanssa sujui pääkaupungissa jatkuvasti verraten hyvin. Niillä oli paljon yhteistä kosketuspintaa. Sivistysliiton Arvi Hautamäki toimi Helsingin työväenopistossa tuntiopettajana. Hän oli myös kauan sen johtokunnan jäsen kaupungin sosialidemokraattien edustajana. Rooleissa, tehtävissä ja vastuunkannossa oli syytä olla tarkkana.

TSL:n sihteeri Pekka Railo oli puolestaan paitsi työväenopiston vakituisesti käyttämä luennoitsija myös sen johtokunnan puheenjohtaja vuodesta 1935 alkaen. Se oli kunnallispoliittinen luottamustehtävä, ja hänen kohdallaan yhteistoiminnalle loi pohjaa jatkuva kanssakäyminen

---

³³ Tmk pk 12.12.1929; Huuhka 1990 s 291–292.

edistyspuoluelaisen Zachris Castrénin kanssa myös Helsingin kaupunginvaltuustossa. Castrén oli lisäksi pitkään kansainvälisen sivistystyöjärjestön Suomen osaston puheenjohtaja ja Railo vastaavasti sen sihteeri ja rahastonhoitaja. Yhteistyöhön vetäviä siteitä oli siten useita.

Työväenopiston johtaja, professori Castrén sairastui vuoden 1938 alussa. Opiston johtokunnassa nousi esiin luonnolliselta tuntunut ajatus nimetä aikuiskoulutukseen perin pohjin paneutunut johtokunnan puheenjohtaja Pekka Railo hoitamaan sairasloman ajan sijaisena työväenopiston johtajan tehtävää. Niin tehtiin, kun hieman mutkikkaan tilanteen ajateltiin jäävän lyhyeksi. Railo luonnollisesti pyysi samalla eron työväenopiston johtokunnasta.

Ratkaisu ei ollut Railollekaan ihan helppo. Mutta ”lopulta minä tuomasin, että mikäs siinä on, onhan se hyvä toimi ja kun sitä silloin toimittiin vain iltasella työväenopistossa, niin jäihän siinä päivä aikaa sivutoimille”, muisteli Railo yli kolme vuosikymmentä myöhemmin tapahtumaa Työväen muistitietotoimikunnan Heimo Huhtasen haastattelussa.

Kun Zachris Castrén kuoli tammikuun lopulla 1938, määräsi työväenopiston johtokunta sijaisena toimineen Railon jatkamaan vt. johtajana aina heinäkuun loppuun saakka. Tapahtunut valinta ei kaikkia miellyttänyt, etenkin kun Pekka Railo jatkoi samanaikaisesti TSL:n sihteerinä. Erinäisten vaiheiden jälkeen kaupunginvaltuusto joutuikin äänestämään uudelleen työväenopiston johtajasta, ja silloin Railo ei tullut voimasuhteiden ratkaisevasti muututtua valituksi. ”Mutta ennen kuin asiat oli saatu järjestykseen, niin minä kerkesin olla seitsemän kuukautta työväenopiston johtajana eroamatta kuitenkaan Työväen Sivistysliiton sihteerin toimesta”, muisteli Railo haastattelussa myöhemmin, mahdollisesti hieman myhäillen.³⁴

Tapahtumaa käsiteltiin myös TSL:n edustajiston kevätkokouksessa toukokuussa 1938. Liiketyöntekijäin liiton Janne Hakulinen paheksui sitä, että liiton toimitsijoilla oli liiaksi sivutoimia. Erityisesti hän moitti Railoa kevätkauden sivutoimesta työväenopistossa. Hakulisen mukaan toimitsijoille piti vaikka maksaa korkeammat palkat, etteivät he ottaisi lisätöitä. On mahdotonta sanoa, oliko kysymys todella sivutoimien arvostelusta tai henkilöön menevästä kritiikistä, vai olisiko kyse ollut esimerkiksi periaatteellisemmasta näkemyksestä: ei sovi mennä rakentamaan naapurin tontille.

Puheenjohtaja Väinö Voionmaa puolusti toimitsijoita sanoen kaikkien toimineen liiton toimikunnan tietten ja luvalla. Railon kohdalla oli jouduttu ”askel askeleelta” hyvin hankalaan tilanteeseen, mutta sekin oli tapahtunut luvan kanssa. Kysymyksessä oli ollut poikkeustapaus.³⁵

Helsingin työväenopiston uudeksi johtajaksi valittiin maisteri T. I. Wuorenrinne, Työväen Akatemian pitkäaikainen, arvostettu johtaja. Hänen seuraajakseen Akatemiaan valittiin puolestaan

³⁴ Työläisopiskelija 3/1938; lainaukset Heimo Huhtasen tekemästä Railon em. haastattelusta.

³⁵ Edustajiston pk 27.5.1938, myös lainaus.

osuusliike Elannon koulusta maisteri Yrjö Kilpeläinen (myöhemmin tuttu pakinoitsijanimimerkillä Jahvetti). Hän oli aatteellisesti ollut Yrjö Ruudun linjoilla. Mielenkiintoista samanaikaisuutta oli, että Ruutu ja Kilpeläinen liittyivät molemmat vuonna 1938 sosialidemokraattisen puolueen jäseneksi.³⁶

Työväen muuta koulutustoimintaa

Vuoden 1933 puoluekokouksen päätöksellä muodostettiin saman vuoden lopulla sosialidemokraattiseen puolueeseen erityinen kasvatustoimikunta. Sen jäseniksi valittiin useita TSL-yhteyksistä ja -toiminnasta tuttuja henkilöitä: Emil Sallila, J. V. Kostainen, Arvi Hautamäki, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Yrjö A. Saarinen, Martta Salmela-Järvinen, Sulo Manninen ja myöhemmin vielä E. K. Louhikko. Myöhempinä vuosina kokoonpano hieman vaihteli, mutta mukana oli jatkuvasti useita TSL:n parissa toimineita henkilöitä, jos kohta muitakin.

Toimikunta jätti selvästikin tarkoituksella varsinaisen aikuiskasvatuksen ja sivistystyön edelleen TSL:n harteille. Itse se keskittyi seuranneina vuosina lähinnä käytännön järjestötoiminnan kehittämiseen, periaatekysymysten pohdintaan sekä erityisesti juhlaohjelmakulttuurin kehittämiseen.

Toimikunta julkaisi opaskirjallisuutta iltamatoiminnan kohentamiseksi, järjesti vuonna 1934 näytelmäkirjoituskilpailun ja paneutui puolueen sekä sen piirijärjestöjen kurssitoimintaan. Lisäksi se kiinnitti huomiotaan elokuvatoiminnan kehittämiseen, työväen laulukirjan uusimiseen, työväen matkailuun jne. Järjestösihteeri Emil Sallilan jälkeen toimikunnan puheenjohtajana olivat puoluesihteeri Aleks Aaltonen ja vuodesta 1937 alkaen SDP:n järjestösihteeri Kalle Lehmus sekä myöhemmin sotavuosina puolueen toimitsija Toivo Aaltonen.³⁷

Oli ymmärrettävää, että työväenliikkeen järjestöperheen eri osilla oli paljon sellaisia koulutuksellisia tarpeita, joihin TSL ei juurikaan pystynyt vastaamaan. Työväen Urheiluliitto tarvitsi urheilijoille ja voimistelijoille ohjaajia ja valmentajia sekä eri lajeihin soveltuvaa harjoitus- ja valmennusoppia. Ainakaan sellaiseen ei ollut TSL:n toteuttamassa koulutustoiminnassa riittävän perusteellisia edellytyksiä, johonkin muuhun kyllä. Hyödyllistä oli lisäksi, jos onnistuttiin houkuttelemaan yleensäkin opintokerholaisia pienille patikkaretkille.

TUL asetti vuonna 1928 jaoston, josta myöhemmin muodostui kasvatusjaosto. Sen tehtävänä oli suunnitella laajan henkisen kasvatustyön toteutusta yhdessä Sivistysliiton kanssa. Suunnitelmista huolimatta tämä yhteistoiminta ei virinnyt vielä kovin laajaksi 1930-luvulla.

³⁶ Puhakainen 1984 s 9.

³⁷ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 25.-28.5.1936, puolue-toimikunnan kertomukset-liite s 10–11; SDP:n puoluekokouspöytäkirja 18.-20.5.1939, puolue-toimikunnan kertomukset-liite s 17; SDP:n puoluekokouspöytäkirja 25.-29.11.1944, liite puolue-toimikunnan kertomus s 44.

Jokaisen työväenyhteisön oma järjestöllinen koulutus edellytti erityisosaamista ja lisäksi monesti johonkin erityiseen ajankohtaan sijoittuvaa koulutusta. Omista tarpeista lähtenyt kurssi- ja muuta koulutustoimintaa järjestivät esimerkiksi sosialidemokraattinen raittiusliitto ja työläisnaisliitto hyvinkin vaihtelevin muodoin. Sosialidemokraattisella työläisnuorisoliitolla oli laajaa omaa koulutustoimintaa. Sitä toteutettiin paljon myös Työväen Akatemian kanssa. Naisjärjestöön kuuluneet osastot ja naisjaostot hyödynsivät liittonsa kotitalousneuvonnan asiantuntijoiden ja luennoitsijoiden osaamista.

Suomen Työväen Musiikkiliitto ja Työväen Näyttämöiden Liitto toteuttivat itse erityisosaamista edellyttävää koulutustaan. Työväen esperantoliitollakin oli TSL-yhteistyön lisäksi omaa kurssi-toimintaa. Ammattiyhdistysliike hoiti koulutuksensa 1930-luvulla hyvin pitkälti yksinomaan TSL:n kautta.³⁸ Sen sijaan osuuskauppaliikkeessä oli TSL-yhteistyön rinnalla hyvin runsaasti omaa koulutusta. Se olikin ymmärrettävää, sillä myyjän tai myymälänhoitajan ammattikoulutus edellytti sangen yksityiskohtaista osaamista ja sellaisia käytännön liikkeenhoidon taitoja, joita ei välttämättä oppinut esimerkiksi pelkästään opintokerhon kokoontumisten aikana. Osuustoimintakoulutuksessa vastuu oli Kulutusosuuskuntien Keskusliitolla, joka sitä toteutti vuodesta 1920 alkaen. Osuuskauppakurssit laajenivat vuonna 1924 erityiseksi osuuskauppakouluksi. Lisäksi oli runsaasti kirjeopetusta.

Toinen puoli osuustoiminnallista koulutusta tai oikeammin valistusta kohdistui kuluttajiin. Lapuanliikkeen pahimman vaiheen jälkeen valistustilaisuudet jatkuivat kuten ennenkin puheineen, ohjelmineen ja elokuvaesityksineen. Toimitusjohtaja Väinö Hupli kutsui Helsinkiin muuttaneen Yrjö Kallisen vuonna 1924 KK:n kolmanneksi matkapuhujaksi. Jo Kallisen isä oli ollut osuustoimintamiehiä 1900-luvun alussa. Vaikuttavana puhujana tunnettu Kallinen kiersi sitten ahkerasti maata osuustoiminnallisissa valistustilaisuuksissa. Vuonna 1927 hän siirtyi KK:n valistustoiminnan johtoon, ja vaikuttavan puheen rinnalle tulivat kirjoitukset muun muassa *Kuluttajain Lehdessä*. Vuonna 1932 hän julkaisi lisäksi kirjan *Osuuskauppallinen valistustyö*. Vuodesta 1933 alkaen Kallinen oli lisäksi KK:n edustajana TSL:n liittotoimikunnassa.³⁹

Työväenliikkeen koulutustoiminnan kokonaisuus muodostui jo 1930-luvun mittaan sangen monipuoliseksi ja laajaksi, sellaiseksi, jonka merkitys hyvin ymmärrettiin suuremman toimintalohkon eli valistustyön osana. TSL:n vaikutus heijastui varmasti jatkuvasti laajalle ja monella tavalla, myös sellaisessa koulutustoiminnassa, missä liitto ei suoranaisesti ollut osallisena.

”Harmaatakkisen” aikaan

³⁸ Ks. laajemmin Railo 1939 s 88–98; TUL:stä ks. Hentilä 1982 s 165–169; naisliiton osalta Lähteenmäki 2000 s 121–123, 129–130, 137–139; nuorisoliitosta Laakso, Åberg s 86–87; ammattiyhdistysliikkeestä Valkonen s 80, 170–171.

³⁹ Osuuskauppaliikkeen koulutuksesta ks. Suonoja 1966 s 270–271; Suonoja 2019 s 90–94; Salminen s 81–82, 85–86, 112–113. – Vankeudesta vapauduttuaan Kallinen oli vuosina 1922–23 Teosofisen seuran palveluksessa kirjeenvaihtotoimiston johtajana (Salminen s 74). Kaksikymmenluvulla hän oli myös Työväen Akatemiassa puhetaidon ja lausunnan opettajana, samaa hän teki sitten vielä paljon myöhemminkin (Suonoja 2019 s 94).

Sivistysliiton julkinen ilme muuttui heti jonkin verran maisteri R. H. Oittisen tultua liiton sihteeriksi. Oittinen sai lisätehtäväkseen *Työläisopiskelijan* toimittamisen ja osittain myös ilmoitushankinnan. ”Jokainen uusi toimittaja käy tietenkin ensinnä käsiksi ulkoasuun, jotta varmasti nähtäisiin muutoksen todella tapahtuneen”, muisteli Oittinen myöhemmin 1950-luvun lopulla noita aikoja. Lehden toimittaminen oli Oittisen mukaan hänen TSL-aikansa ”kaikkein hauskimpia tehtäviä”, ongelmistakin huolimatta.⁴⁰

Itse asiassa lehden nykyaikaistamista oli esittänyt jo vastaavana toimittajana ollut Pekka Railokin. Hän laati Oittisen kanssa toimikunnalle ehdotuksen uudistamisen linjoista, mutta johtokunta vaati vieläkin pitemmälle meneviä muutoksia. Lehti tarvitsi ensinnäkin kansilehden ”mieluummin punaisin tekstein”.⁴¹

Lehti oli siihen asti ilmestynyt ilman erityistä kansilehteä eli takkia. Oittinen hankki lehdelle harmaan, punaisella koristellun päällyskartongin. Tässä asussa kymmenen markan (noin 3,40 euron) hintainen lehti jatkoi ilmestymistään vuoden 1939 alussa noin 3500 kappaleen suuruuisena painoksena. Painos oli hiljalleen taas kohonnut, ja liiton lehti viesteineen levisi entistä laajemmalle. Kuvitustakin yritettiin lisätä ja hankkia uusia kirjoittajia, myös laajemmin kulttuuriaiheista. Oittisen muistaman mukaan ”harmaatakkisen” lehden avustajakunnassa olivat uutterasti esillä etenkin monet Työväen Akatemian käyneet henkilöt.

Viljo Ripatti on korostanut sitä, miten *Työläisopiskelijasta* tuli Oittisen TSL-vuosien ajatusten tärkein tulkki.⁴² Historiantutkijaluonteelleen kuvaavasti Oittinen aloitti ensimmäisen oman lehtensä pääkirjoituksen jälkeen heti perusteellisella kirjoituksella ”Piirteitä Suomen työväenliikkeen sisäisestä kehityksestä”. Siinä Oittinen kuvaili, miten kalliiksi työväenliikkeelle oli muodostunut sen sisäinen kamppailu. Lapuanliikkeen vuodet antoivat hänen mukaansa työväelle kaksi opetusta. ”Työväen ehjä ja yhtenäinen kansanvaltainen rintama olisi ollut paljon vaarallisempi vastustaja oikeistolle, kuin hajanainen ja keskinäistä taisteluaan taisteleva työväenliike.” Ja samalla: lapualaisvuodet olivat ”edelleen suuresti lujittaneet työväen luottamusta rauhallisten, parlamentaaristen keinojen käytön tehokkuuteen”.⁴³ Kirjoituksesta oli luettavissa myös kritiikkiä sille suuntaukselle, jota Akateeminen sosialistiseura ASS edusti.

Lisäksi samassa *Työläisopiskelijan* vuoden 1939 ykkösnumerossa esiteltiin laajasti Suomen Työväen Arkisto eli ”Suomen työväenliikkeen historian aarrekammio”. Arkistonhoitajana oli

⁴⁰ R. H. Oittisen muistelmia toimittajakaudeltaan haastattelussa *Työläisopiskelija* 2/1958, myös lainaukset; ks. myös Ripatti 1992 s 71–73. – Lehden kehittämisen tarve oli ollut jo pitkään tiedossa. Sen muuttamisesta ”nykyaikaisemmaksi” keskusteltiin esim. edustajiston kokouksessa 26.11.1938 (puheenvuorot Yrjö Saarinen ja Aku Sumu).

⁴¹ Tmk pk 5.12.1938, 9.1.1939.

⁴² Ripatti 1992 s 73.

⁴³ R. H. Oittinen: Piirteitä Suomen työväenliikkeen sisäisestä kehityksestä. *Työläisopiskelija* 1/1939, myös

tuolloin K. H. Wiikin puoliso Anna Wiik. Puolueen järjestösihteeri Kalle Lehmus toimi arkiston hallituksen puheenjohtajana vuosina 1936–40.⁴⁴

Oittisen käsialaa oli ilmeisesti myös hyvin mielenkiintoinen ehdotus virittää maanlaajuisesti työväenliikkeen historian ja perinteen tallentamista ja paikallisten yhdistysten historian laatimista opintokerhojen voimin. Kirjoituksessa nostettiin esimerkkeinä esiin muutamien työväenopistojen kotiseutututkimuksen piirit ja ehdotettiin vastaavan toiminnan kehittämistä myös TSL:n parissa.

Opintokerhojen hyödyntäminen paikallisen työväenliikkeen historian tutkimuksessa vaikuttaa hyvin modernilta ajatukselta. Vaikka työväenyhdistysten pieniä historiikkeja tai laajempia historiateoksia valmistui itse asiassa jo 1890-luvulta alkaen, ryhdyttiin tätä työtä tekemään opintokerhomuotoisesti oikeastaan laaja-alaisemmin vasta 1970-luvulta alkaen, aivan toisenlaisissa yhteiskunnallisissa oloissa.⁴⁵

Oittisen *Työläisopiskelijan* historiaan painottuminen jatkui, hyvin ymmärrettävästä syystä, vuoden 1939 kakkosnumerossakin helmikuussa. Lehti keskittyi tällöin usean kirjoittajan ja monien kirjoitusten voimin (Pekka Railo, Niilo Liakka, Väinö Tanner, Kauko Pirinen, Yrjö A. Saarinen) monitahoisen yhteiskunnallisen vaikuttajan ja tutkijan Väinö Voionmaan arviointiin hänen 70-vuotispäiväänsä liittyen. Korukansiin sidottu lehden numero lahjoitettiin Voionmaalle onnentoivotusten yhteydessä. Vuoden lopulla oli lehdessä vielä lisää historiaan painottuvia kirjoituksia, kun liitto täytti 20 vuotta.

”Pyrkimys keskitykseen ja suunnitelmallisuuteen...”

R. H. Oittisen vaikutus Sivistysliiton toimintaan heijastui 1930-luvun lopulla itse asiassa kuitenkin voimakkaammin ja muilla tavoilla kuin historiaan painottuvina kirjoituksina. Hänen keskeiset tehtävänsä liittyivät opintotoimintaan ja sen ohjaukseen. Siinä hänellä oli suurta tukea ”linjatyössä”⁴⁶ jo pitkän työrupeaman tehneestä Oiva Veikko Valavaarasta.

Esimerkiksi *Työläisopiskelijan* pääkirjoituksessa huhtikuussa 1939 Oittinen muistutti, miten tärkeää oli talven opintokerhojakson päättyessä paneutua tulevan kauden opintoaineiden ja -menetelmien valintaan. Hänen ohjeissaan painottui kaksi näkökohtaa, ”pyrkimys keskitykseen ja suunnitelmallisuuteen sekä pyrkimys vaihtelevaisuuteen ja monipuolisuuteen”.⁴⁷ Seuraavan kauden valtionapuanomukset toimintasuunnitelmineen oli lähetettävä liiton toimistoon toukokuun puolivä-

lainaukset; julkaistu nimellä ”Kehityksen tarkastelua” Oittinen 1969 s 18–26.

⁴⁴ Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 58–59, 114.

⁴⁵ Ks. tarkemmin luvussa 19.

⁴⁶ Termiä käytti juhlanumeron kirjoituksessaan nimimerkki Jyrsijä [R. H. Oittinen?]: TSL on tullut 20-vuotiaaksi. *Työläisopiskelija* 8/1939. – Mainittakoon, että myös Valavaara oli hakenut samaan opintosihteerin tehtävään, johon Oittinen tuli valituksi.

⁴⁷ R. H. O[ittinen]: Opintoaineen valinta. *Työläisopiskelija* 4/1939, myös lainaus.

liin mennessä.

Opintosihteerinä R. H. Oittinen laati ensimmäisen opintosuunnitelmansa keväällä 1939 ruotsalaisen Alf Ahlbergin kirjasta *Ajatusten vapauttaminen*. Demokratian perusteiden lujittamiseen tähtäävän teoksen kustansi Suomessa Kulutusosuuskuntien Keskusliitto.⁴⁸

Oittisen perusteellista paneutumista historia-aiheiden ohella myös kansansivistystyön periaatteisiin kuvastivat myös monet *Työläisopiskelijan* kirjallisuusarviot. Syyskuun numerossa 1939 oli laaja ja hyvin perusteltu kriittinen arviointi Ville Lehtolan tuoreesta teoksesta *Vapaan kansansivistystyön päämäärä*. Hän moitti Lehtolan teosta epäjohdonmukaiseksi ja muun muassa yhteiskuntaluokkien merkityksen sivuuttamisesta kasvatustyössä. Oittisen mukaan muutkin kuin Lehtolan mainitsemat ”kansalliset seikat” vaikuttivat kasvatuksellisen ilmapiirin muodostumiseen.

”Yhtä hyvin kuin kansakunnan voidaan ajatella parhaiten suorittavan kulttuurityötään kansallisissa puitteissa, yhtä hyvin voidaan ajatella yhteiskuntaluokkien tekevän parhaiten kulttuurityötä siinä ilmapiirissä, joka kulttuuritoiminnan muovaillemana luonnollisesti kehkeytyy yhteiskuntaluokan omasta piiristä”, painotti R. H. Oittinen.⁴⁹ Oittisen tekstin lyhytkin lainaus näyttäisi viittaavan hienoiseen muutokseen, näkökulmien avartumiseen, kuten jo Voionmaan aiemmista kannanilmaisuuksista oli voinut havaita. Sosialidemokraatti nosti vaivattomasti esiin yhteisen kansakunnan käsitteen, luontevasti omanaan.

- - - tietolaatikko

TSL:N EDUSTUKSIA

Viljo Ripatti toteaa R. H. Oittisen elämäkerrassa, että Oittisen ”johtokuntakierre” alkoi pian Sivistysliittoon tulon jälkeen. Opintosihteeriksi joutui – tai pääsi – lähinnä Pekka Railon ja Väinö Voionmaan ohella edustamaan liittoa varsin moniin elimiin. Oittisen ensimmäinen tällainen toimikunta oli suomalaisen kirjallisuuden edistämisvarojen valtuuskunnan yhteiskunnallis-taloudellinen osasto.⁵⁰

Kolmekymmenluvun lopulla TSL:llä oli edellisten vuosien tapaan edustus seuraavissa sivistystyötä

⁴⁸ Ks. *Työläisopiskelija* 2/1939 (R. H. Oittisen arvio Ahlbergin teoksesta); 4/1939 (opintosuunnitelman esittely); Ripatti 1992 s 74–75. – Oittisen opintosuunnitelma edellytti Ahlbergin ”peruskirjan” lisäksi paneutumista kahteen ”lähdekirjaan”, jotka olivat Arne Sörensenin ”Nykyajan ihminen” ja Yrjö Ruudun ”Valtiollinen tieto ja nykypäivä”. *Työläisopiskelijan* numerossa 4/1939 esiteltiin myös Oittisen puolison Ellen Oittisen laatima opintosuunnitelma ”Sielutieteen alkeet”.

⁴⁹ R. H. Oittisen kirja-arvio *Työläisopiskelijä* 6/1939, myös lainaukset. – Oittinen jatkoi säännöllisesti sivistysaiheisten kirjojen arviointia lehdessä, ks. esim. arviota Urpo Harvan teoksesta ”Vapaa kansansivistystyö”, *Työläisopiskelija* 8/1943.

⁵⁰ Ripatti 1992 s 75, myös lainaus. Mainittakoon, että Oittinen oli pitkään Työväen Näyttämöiden Liiton hallituksen puheenjohtajana 1949–73 (Kalemaa 1980 s 95–96).

edistäneissä elimissä tai toimikunnissa: Valtion luentolautakunta, Valtion kirjastotoimikunta, Helsingin Yliopiston kansansivistystoimikunta, Kansansivistystyön maailmanliiton Suomen osaston edustajisto ja johtokunta, Sivistysjärjestöjen kansankonservatorion hallintoneuvosto, Työväen Akatemian hallintoneuvosto, Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston valtuuskunta ja Suomen Yleisradion yhtiökokous.

Näiden tehtävien lisäksi odottivat TSL:n lukuisat jäsenjärjestöt liiton edustajia omiin edustajakokouksiinsa sekä erilaisiin merkki- ja vuosipäivätalaisuuksiinsa. Tällaisia kutsuja oli käsiteltävänä suurin piirtein jokaisessa liiton toimikunnan kokouksessa. TSL:n edustajat saattoivat edesauttaa liiton asioita sekä suomalaisen kansansivistyksen kokonaisuutta hyvin monella tavalla eri yhteyksissä.

Muutamia tehtäviä on lisäksi syytä erityisesti mainita. Väinö Voionmaa seurasi läheltä Kansalaiskorkeakoulun eli myöhemmän Yhteiskunnallisen korkeakoulun vaiheita aina kannatusyhdistyksen perustamisesta, vuodesta 1918 alkaen. Hän piti korkeakoulun aloittaessa lokakuussa 1925 avauspuheen ja toimi vuosina 1923–34 sen eri hallintoelimissä puheenjohtajana. Vuosina 1926–31 hän toimi lisäksi tarkastajana sekä vuosina 1945–47 korkeakoulun ensimmäisenä kanslerina.⁵¹

Voionmaa toimi vuosina 1934–35 sekä sittemmin vielä 1941–47 Helsingin Työväen Säästöpankin isännistön puheenjohtajana. Tässä tehtävässä hän vaikutti keskeisesti Työväen Opintorahaston muotoutumiseen. Pankin hallinnossa virisi ajatus tällaisesta rahastosta vuoden 1937 tammikuussa. Taustalla oli pyrkimys turvata koulutuksen tasa-arvoisuutta. Kaikilla halukkailla työläisnuorilla ei ollut mahdollisuutta edes havitella oppikouluun pyrkimistä, sillä koulunkäynti vaati varoja. Opintorahasto perustettiin nimenomaan säätiöksi ”edesauttamaan työväestöstä lähtöisin olevien lahjakkaiden nuorten opiskelua”. Mielenkiintoinen rinnastus oli hieman myöhemmin pääministeri A. K. Cajanderin punamultahallituksen virittämä oppikoulu-uudistus, joka ei sitten kuitenkaan tuottanut monien, erityisesti työväenliikkeen toivomaa yhtenäiskoulua.

Vaikka Voionmaa ei ollut rahastoajatuksen ensimmäinen esittäjä, hän oli kuitenkin hankkeen ”henkinen isä”, kuten Jukka Hako on säilyneiden asiakirjojen perusteella muotoillut. Ilmeisesti TSL:n oman Sivistysrahaston säännöt olivat lisäksi mallina Työväen Opintorahaston sääntöjä sorvattaessa. Eräänlainen työnjako oli selvä: ”Kun TSL:n rahaston ajatuksena oli tukea opintoihin pyrkimistä, tukisi Työväen Opintorahasto itse opiskelua.” Tarkoitus oli tukea lahjakkaiden,

⁵¹ Halila s 231–253. – Aimo Halilalla oli selitystä siihen, miten Voionmaa ehti tehdä kaikkea koko ajan ja niin paljon: hän oli sekä aamuvirkku että sitkeä yövalvoja. Lisäksi hän oli erittäin järjestelmällinen: ”Työhuoneen seiniä peittivät kattoon saakka ulottuneet kirjahyllyt, joihin oli sijoitettu kirjojen lisäksi runsaat muistiinpanot, pahvikoteloihin ja puolipusseihin pannut paperiliput. Koteloiden selkään oli merkitty sisältöä ilmaisevat tunnukset piispanhiipasta hammaspyörään saakka.” Vahvalla kahvillakin oli auttava osansa pitkissä työrupeamissa. Ymmärrettävää apua tuli myös siitä, että rouva Ilma Voionmaa puolestaan ”johti perheen sisäistä elämää, ennen muuta taloutta” (s 299–300). Tällaiseen aineistojen järjestelmällisyyteen

vähävaraisten nuorten järjestelmällisiä opintoja lähinnä oppi- ja korkeakouluissa sekä Työväen Akatemiassa joko apurahoin tai halpakorkoisin lainoin.

Helsingin Työväen Säästöpankki lahjoitti kantarahastoksi 50 000 mk (lähes 18 000 euroa). Voionmaa toimi Työväen Opintorahaston Säätiön hallituksen puheenjohtajana rahaston toukokuussa 1937 pidetystä ensimmäisestä kokouksesta alkaen elämänsä loppuun. Varapuheenjohtajana oli saman ajanjakson pankinjohtaja Jonas Laherma, hänkin edeltä tuttu henkilö Sivistysliiton alkuvaiheista.⁵² Varat karttuivat vuosien kuluessa, ja esimerkiksi jo kesään 1941 mennessä voitiin 500–2000 mk suuruisia apurahoja myöntää runsaan 180 000 markan edestä ja lainoja 390 000 markan verran. Opintolainan saamisen edellytyksenä oli tavallisimmin ylioppilastodistuksessa noin 8,5 keskiarvo, ja niitä myönnettiin harvemmin ensimmäisen vuoden opiskelijoille.⁵³

Muitakin suuria rahastohankkeita oli maassa vireillä. *Suomen Kuvalehden* virittämän keskustelun seurauksena ryhdyttiin valmisteluihin, joiden tuloksena oli Suomen kulttuurirahaston kannatusyhdistyksen perustaminen Kalevalan päivänä helmikuun lopulla 1937. Työväenliikekin antoi hankkeelle kannatuksensa. Maanlaajuisella varainkeräyksellä koottiin peruspääoma, ja helmikuussa 1939 hyvin merkittäväksi muodostuva rahasto virallisesti perustettiin tukemaan suomalaista kulttuuria, tiedettä ja tutkimusta.⁵⁴

- - - -

Näköala Pohjolan suuntaan

Vaikka tässä ei ole tarpeen kuvata laajemmin nuoren tasavallan ulkopolitiikan kehityspiirteitä, on paikallaan todeta, että Suomen kansainvälinen toimintakenttä muotoutui 1930-luvun kuluessa uudelleen monellakin tavalla. Muutokset heijastuivat kotimaan sisäpolitiikkaan ja myös yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sen vuoksi kaikella tapahtuvalla oli vaikutuksensa Työväen Sivistysliiton toimintaympäristöön ja toiminnan edellytyksiin.

Molemminpuolisista epäluuloista huolimatta Suomi ja Neuvostoliitto onnistuivat vuonna 1932 solmimaan keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen.⁵⁵ Sosialidemokraattien mielestä se tarjosi mahdollisuuksia rauhallisten suhteiden kehittämiseen naapurimaan kanssa. Oli myös epävarmempia arvioita.

---

pyrkii moni tutkija, hetkittäin tämän kirjoittajakin, yleensä onnistumatta.

⁵² Halila s 191; Jukka Hako 2007 s 4, 22–30, lainaukset s 4, 27; Lyytinen s 208–210, 441. – Voionmaa oli lisäksi TSL:n edustajana vuosina 1945–47 Huhtamäki Osakeyhtiön hallintoneuvostossa (Halila s 191).

⁵³ Sosialisti 16.6.1941.

⁵⁴ Ks. esim. Jukka Hako 2007 s 23.

⁵⁵ Neuvostoliitossa julistettiin 1932 alkaneen toisen viisivuotissuunnitelman lopulla ”sosialistinen yhteiskunta” valmiiksi rakennetuksi. Pian sen jälkeen alkoivat Stalinin johdolla ”suuret puhdistukset”, näytösoikeudenkäynnit ja tuhansien teloitukset. Ks. myös kulttuurista, ”sosialistisesta realismista” ja ”stahanovilaisista” esim. Vihavainen, Ketola s 191–199.

Esimerkiksi Väinö Voionmaa tervehti ilolla tällaista sopimusta, jossa hänestä tärkeintä lisäksi oli, että se oli ”sopuoinnussa kansainvälisen rauhan oikeuden kanssa”. Hän toivoi muidenkin Neuvostoliiton naapurimaiden tekevän vastaavia sopimuksia. Hänellä oli tosin omat vahvat käsityksensä itäisestä naapurista: jo 1920-luvun alussa hän arvioi maan uuden hallinnon paljolti jatkavan tsaarivallan perinteitä ja olevan valmiina imperialismin tielle maailmanvallankumousta tavoitellessaan.⁵⁶ Voionmaa korosti olevansa ”vakaumuksellinen militarismien vastustaja ja rauhan ystävä”. Samalla hän kuitenkin myönsi, että ”jokaiselle kansalla on velvollisuus ja oikeus puolustautua”. Sitäkin korkeampi näkökohta kuitenkin oli ”oikeusperiaate, jonka mukaan kansojen oli pyrittävä vilpittömästi rauhaan”.⁵⁷

Kun sosialidemokraattinen puolue hyväksyi uuden maanpuolustus- ja ulkopoliittisen ohjelman vuoden 1930 puoluekokouksessa, sen esitteli puoluekokousväelle varsin myötämielisesti kansanedustaja Väinö Voionmaa. Hänellä ei juurikaan ollut reunahuomautuksia valmisteltuun luonnokseen. Hyväksytyt ohjelman hän totesi olevan ”suuri askel eteenpäin puolue-elämässämme”.⁵⁸

Suomessa ei muutenkaan oltu aivan sinisilmäisiä alati levottomassa Euroopassa. Valkoinen kenraali Gustaf Mannerheim oli 1920-luvulla pitkään sivummalla maan yhteiskunnallisesta elämästä, joskaan ei kokonaan poissa seurapiirien tai eräiden armeijajyksiköiden kokoontumisista. Jo loppukevällä 1918 vankileirikurjuuden alkaessa hän oli siirtynyt joksikin aikaa ulkomaille.

Lapuanliikkeen kiivaimpina vuosina kenraali varoi astumasta näkyvästi liikkeen kärkeen, vaikka houkutus oli. Presidentinvaihdoksen yhteydessä vuonna 1931 uusi presidentti P. E. Svinhufvud kutsui hänet maan puolustamista suunnitelleen puolustusneuvoston puheenjohtajaksi. Seuranneina vuosina suojeluskuntien asema osana maanpuolustusta alkoi muuttua, kun niihin tukeutuva, maanlaajuinen aluejärjestelmä hahmoteltiin. Siinä ainoa tai kovin painopiste ei enää ollut niinkään sisäisen turvallisuuden varmistamisessa, vaikka sitä painotusta edelleen runsaasti riittikin.⁵⁹

On kuitenkin syytä muistaa, että puolustusvoimien upseeriston sisällä ja suojeluskuntalaisten johdossakin oli ristipaineita; oli niitäkin, esimerkiksi keisarillisessa Saksassa koulutettujen jääkärien parissa, jotka katsoivat ihastellen vahvistuvan natsi-Saksan suuntaan. Oma lukunsa olivat maassa ne pienet poliittiset ryhmittymät, jotka avoimesti toivoivat kansallissosialismin tai fasismin aikojen ja tapojen koittavan Suomessakin.⁶⁰ Natsi-Saksan vanaveteen lipuivat intoutuneina myös useat

⁵⁶ Halila s 216; ks. myös Soikkanen 1975 s 589; vrt. Kalela 1978 s 195–197.

⁵⁷ Lainaukset Halila s 219, 242.

⁵⁸ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1930 s 171–177, lainaus s 224.

⁵⁹ Ks. esim. Juha Ratinen: Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään - suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen, teoksessa Suomen puolustusvoimat 100 vuotta. Päätöim. Mikko Karjalainen. Helsinki: Edita 2018, s 162–170.

⁶⁰ Ks esim. Silvennoinen, Tikka, Roselius esim. s 309–333; Jokisipilä, Könönen eri kohdin, esim. s 41–44,

kulttuurielämän huomattavat vaikuttajat.⁶¹

Oman tiensä oli valinnut myös vaikutusvaltainen Akateeminen Karjala-Seura (AKS), joka haaveili avoimesti Suur-Suomesta, hetkittäin hyvinkin väkevää uhoa nostaen.⁶² Se korosti aitosuomalaisuutta, itäisen naapurin jatkuvaa uhkaa ja maanpuolustuksen merkitystä sekä vahvan sotilaallisen varustautumisen tärkeyttä.⁶³ Vaikka tällaisilla järjestöillä ei ollutkaan suomalaisten enemmistön kannatusta, ne näkyivät uhitteluihmeen ja pyrkimyksineen ulkopoliittikan ikkunassa kokoaan huomattavasti suurempana ja uhkaavampana, etenkin itäisen naapurin katsannossa.

Vähäisiä oireita asenteiden muuttumisen mahdollisuuksista oikeiston ja työväenliikkeen välillä koettiin Mannerheimin paraatipuheessa keväällä 1933, kun valkoiset juhlivat 15 vuoden takaista voittoa. Mannerheimin mukaan enää ei pitänyt kysyä kummalla puolella kukin oli ollut keväällä 1918.⁶⁴ Sotamarsalkaksi ylennetyn Mannerheimin puhe jäi historiaan, mutta häipyi monilta saman tien unohduksiin, eikä tässä sana todellakaan muuttunut pitkään aikaan lihaksi, yleiseksi käytännöksi. Sosialidemokraatit olivat puolestaan tehneet oman rajankäyntinsä suhteessa aseelliseen toimintaan. He korostivat parlamentaarisia menettelytapoja yhteiskuntaa uudistettaessa, mutta olivat samalla lujasti vaatineet punavankien armahduksia, vaikeuksiin joutuneiden avustamista ja oikeutta muistaa punaisia uhreja.

Sosialidemokraattien muuttuvasta suhteesta maanpuolustukseen näkyi joitakin merkkejä jo Tannerin vähemmistöhallituksen aikoihin, mutta varsinkin vuoden 1936 puoluekokouksessa. Puheessaan kokousväelle Väinö Tanner korosti sosialidemokraattien ymmärtävän, että omaa maata on puolustettava. Myös työväestöllä alkoi olla puolustettavaa. Puolustusmäärärahoille oli kuitenkin kaksi reunaehto: niiden tuli olla kohtuullisia, eivätkä ne saaneet Tannerin mukaan pysäyttää sosiaalista kehitystä. Kansainvälinen tilanne näytti huolestuttavalta, sillä diktatuureja oli noussut esiin, eikä kehitys näyttänyt vakaalta.⁶⁵

Monet suomalaisista poliittisista päättäjistä suuntasivat 1930-luvulla toiveikkaasti katsettaan pohjoismaihin. Yhteistyön suunta oli sosialidemokraateille tuttu ja perinteinen puolueyhteyksien ansiosta. Puolue olikin syksyllä 1935 ensimmäisenä vaatimassa hallitukselta ilmoitusta selkeästä

49–55, 69–72, 159–171.

⁶¹ Ks. Jokisipilä, Könönen eri kohdin, esim. s 72–81.

⁶² Ks. esim. Valtonen 2018 s 250–285.

⁶³ Ks. AKS:n tie. Akateeminen Karjala-Seura isänmaan ja heimoaatteen asialla. Toim. Mikko Uola. Helsinki: Minerva 2011, eri kohdin, esim. s 97: ”Heimoaatteen sisäistäneestä veljeskunnasta tuli myös maanpuolustusjärjestö, joka ulotti maanpuolustusvalistuksensa paitsi omaan järjestönsä myös koko Suomen kansaan.”

⁶⁴ Häikiö s 480–481; Suomen historian pikkujättiläinen s 657 (Salokangas); ks. myös Tarmo Metsälä: Isänmaan puolesta. Suomalaisten taistelujen tiet ja tappiot 1939–1945. Jyväskylä: Gummerus 2002, s 12; Keijo K. Kulha: Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945. Helsinki: WSOY 1980, s 18.

⁶⁵ Soikkanen 1987 s 25.

ulkopoliittisesta suuntautumisesta.

Väinö Voionmaa suhtautui aluksi varovaisesti Suomen joulukuussa 1935 julistamaan pohjoismaiseen ulkopoliittiseen suuntaukseen. Se ei hänen mielestään saanut loitontaa maata Kansainliitosta, josta hänellä oli edelleen hyvin ihanteellinen kuva.⁶⁶ Saksan ja Neuvostoliiton vahvistuvat imperialistiset piirteet sekä samalla Kansainliiton merkityksen vähittäinen heikentyminen saivat hänet kuitenkin pian muuttamaan käsityksiään pohjoismaiselle suuntaukselle myönteisemmäksi, kuten Aimo Halila on kuvannut. Suurena yhteisenä tekijänä Skandinavian suuntaan oli demokratia, kansanvaltaisuus.⁶⁷

... *Luumäelle*

Kun sosialidemokraatit lähtivät valmistautumaan tärkeisiin vuoden 1936 eduskuntavaaleihin, taustalla olivat edellä kuvatut kansainväliset kehityspiirteet, taittunutta talouspulaa seurannut nousukausi, äärioikeiston heikentyminen ja voimakas pyrkimys päästä vahvemmin vaikuttamaan maan politiikan suuntaan monen kovin varovaisen vuoden jälkeen. Yleisellä yhteiskunnallisella ilmapiirillä oli ymmärrettävä vaikutuksensa myös TSL:n paikalliseen opintotoimintaan.

Edellisissä vaaleissa oli kamppailtu laillisen menon puolesta, mutta näissä vaaleissa tähdättiin lisäksi myös muutokseen: nyt lähdettiin kaatamaan T. M. Kivimäen hallitusta, jota oli tuettu ”paremman puutteessa”, kuten Hannu Soikkanen on kuvannut. Linjan näkyvä muutos merkitsi samalla puolueen sisäisen opposition aseman heikentymistä, on Tapio Pekkola luonnehtinut.⁶⁸

Vaalit aiheuttivat toiminnan vilkastumista paikallisella tasolla, sillä työväenyhdistysten aktiivisilta jäseniltä toivottiin paljon. Esimerkiksi helsinkiläisessä Käpylän sos.dem. työväenyhdistyksessä oli toiminta vaimentunut pian vuoden 1933 kunnallisvaalien jälkeen. Vuonna 1935 saatiin uudelleen vireille myös opintokerhotoimintaa. Ja sitten seuraava vuosi 1936 olikin ”tavallista merkityksellisempi järjestötoiminnan kannalta katsoen, koska useat vaalit työllistivät yhdistyksen jäseniä, ehkä liikaakin”. Oli eduskuntavaalit, kunnallisvaalit ja myös Elannon edustajiston vaalit. Tarvittiin paljon vaalivalistustyötä, vaalimainosten jakoa, jota erityisesti nuoriso-osastolaiset hoitivat. Sopivaa herätystä tuleviin presidentinvaaleihin saatiin viriteltyä marraskuussa 1936 yhdistyksen kymmenvuotisjuhalla puheineen ja ohjelmineen.⁶⁹

SDP:n kansanedustajien määrä kasvoi heinäkuun alun vaaleissa 1936 viidellä ja oli äänten

⁶⁶ Voionmaa osallistui monesti Suomen valtuuskunnan varsinaisena tai varajäsenenä Kansainliiton yleiskokouksiin vuosien 1922–36 välisenä aikana tutustuen lukuisiin merkittäviin kansainvälisiin poliittikkoihin ja sosiaalipoliittikkoihin. Lisäksi hänen poikansa Tapio toimi 1929–37 Kansainliiton sihteeristön finanssi- ja taloudellisen osaston virkamiehenä. Toinen kiintoisa kansainvälinen yhteys Voionmaalle oli 1888 perustettu Parlamenttienvälinen liitto (Halila s 240–241).

⁶⁷ Soikkanen 1975 s 590–593; Halila s 234.

⁶⁸ Soikkanen 1975 s 569–570; Pekkola s 147–154.

laskennan jälkeen 83. Myös maalaisliitto kasvatti paikkamääräänsä saaden 56. Kokoomus sai 25 paikkaa, missä siinäkin oli viiden paikan lisäys. Ruotsalaisen kansanpuolueen paikkamäärä oli 18. IKL lähes puolittui kahdeksaan paikkaan. Muita edustajia oli viisi. Huomattakoon, että sosialidemokraatit ja maalaisliitto muodostivat paikkoineen yhdessä eduskuntaan enemmistön. Sosialidemokraattien voitolla ei ollut kuitenkaan merkitystä, koska presidentti P. E. Svinhufvud ei sallinut sosialidemokraatteja maan hallitukseen. Kun Kivimäen hallitus viimein kaatui syyskuussa 1936, kävi Väinö Tanner tapaamassa presidenttiä ja kertoi, että sosialidemokraatit olivat valmiit osallistumaan hallitukseen. Tapaaminen oli ystävällinen, ja kättä puristettiin lopuksi yhteisymmärryksen merkiksi. Mutta sitten: ei käy, ilmoitti presidentti Svinhufvud Tannerille hallitukseen menosta kuitenkin tuokion kuluttua puhelimella. Hänellä oli omat syynsä, eikä äänestäjien osoittama kasvava luottamus sosialidemokraatteihin häneen vaikuttanut.⁷⁰

Rinnastuksena tulee helposti mieleen Svinhufvudin samankaltainen jyrkkä, kahtiajakoa kärjistänyt asennoituminen epäonnen loppusyksyllä 1917, mutta nyt ei oltu yhtä tulenarassa tilanteessa. Hallitus vaihtui maalaisliittolaisen Kyösti Kallion johtamaan vähemmistöhallitukseen.

Eduskuntavaalien ja hyvin sujuneiden kunnallisvaalien jälkeen sosialidemokraatit asettivat uuden tavoitteen: vuoden 1937 presidentinvaalit lähestyivät ja niiden avulla oli muutos saavutettavissa. Uuteen vaalityöhön ryhdyttiin todella tarmokkaasti, liikkeelle patisteltiin niin järjestöväkeä kuin kannattajiakin. Yhteisin voimin suunniteltiin järjestöväelle avuksi myös jotain uutta kättä pitempää.

Lamavuosina lopettaneen *Järjestötoiminta*-lehden sijaan SDP kehitteli erityisesti järjestöväelleen ja samalla koko laajan julkisen työväenliikkeen toimitsijoille aiempaa monisivuisemman julkaisun nimeltä *Järjestötyö*, jonka ensimmäinen numero ilmestyi tarkoituksellisen sopivasti tammikuussa 1937. Päätoimittajana oli puoluesihteeriksi Alekski Aaltonen ja toimitussihteerinä puolueen järjestösihteeriksi Kalle Lehmus. Kannessa, jossa oli vahvasti punaväriä, mainostettiin Väinö Tanneria tasavallan presidentiksi. Ensimmäisessä artikkelissa kerrottiin presidentin asemasta valtiokoneistossa, toisessa järjestötoiminnan kasvattavasta merkityksestä ja kolmannessa maanpuolustuksesta. Järjestys kertoi kiintoisalla tavalla ajankohdan uusista painotuksista.

Lehdessä oli myös muun muassa katsaus eduskunnan toimintaan. Työväenliikkeen eri keskusjärjestöjen edustajat kertoivat tuloksellisesta toimintavuodesta 1936. Muun muassa Pekka Railo kertoi tilastoesimerkein, että mennyt vuosi oli ollut myös ”Työväen Sivistysliitolle menestyksellinen”.⁷¹

⁶⁹ Saarentaa s 14, myös lainaus.

⁷⁰ Suomen historian pikkujättiläinen s 652–654; Soikkanen 1975 s 570, 586–587; Svinhufvudin perusteluista ks. Häikiö s 544–549; ks. myös Hentilä 2018a s 190–191.

⁷¹ *Järjestötyö* 1/1937. – Lehden sivuilla oli myös käytännön neuvoja yhdistysten sääntömuutoksista sekä tietoja Yhdysvaltain vaaleista syksyllä 1936. Seuraavissa numeroissa oli enemmänkin tietoa mm. arpajaisten järjestämisestä, työväentalojen rakentamisesta, kannustusta jäsenhankintatyöhön ja myös puolueen järjestökurseille, tietoa eri maiden työväenliikkeestä, tilastotietoja valtionaloudesta, jokunen poliittinen vitsikin jne. Mainittakoon pikku-uutinen joulukuun numerossa 8/1937: Helsingin kaupunginvaltuuston

Vuonna 1931 valmistuneen ja tuhansina kappaleina levinneen *Järjestötoimitsijain käsikirjan* painos loppui vuoden 1937 alussa. Sen tekijöinä olivat olleet E. K. Louhikko (SAK), Emil Sallila (SDP) ja Arvi Hautamäki (TSL). Muuttuneen ajan tarpeisiin katsottiin välttämättömäksi uusi painos, uusi käytännön työkalu toimitsijoille. Samalla todettiin tarpeelliseksi myös sisällön tarkistaminen ajanmukaiseksi. Sen tekivät osin samat henkilöt kuin aiemmankin painoksen: puoluesihteeriksi Aleksii Lehtonen, keskusammattijärjestön sihteeri E. K. Louhikko ja Sivistysliiton opintosihteeri Arvi Hautamäki.

Taskukokoisen käsikirjan sisältö uusiutui suurelta osalta, ja se tarjosi 200 sivullaan kaikkien työväenjärjestöjen toimitsijoille neuvoja ja opastusta niin kokoustoimintaan ja huvien järjestämiseen kuin vaalivalistuksen ja opintotoiminnankin aiheisiin. Käsikirja ei ehtinyt kevään presidentinvaalikampanjaan, mutta uusia vaaleja oli tietenkin taas tulossa, ja samoin muitakin tehtäviä riitti vahvistuvan työväenliikkeen järjestöväelle.⁷²

Kun presidentti Svinhufvudin uudelleen valintaa mainostettiin talvella 1936–37 kokoomuspuolueen vaalikampanjassa teemalla ”Ukko-Pekka uudelleen”, sosialidemokraatit liittivät siihen omista puheissaan ja tavoitteissaan sanan ”Luumäelle”, tarkoittaen hänen kotipaikkakuntaansa ja tilaansa Kotkaniemeä.⁷³ SDP:n keskeinen tavoite oli estää uudelleenvalinta. Vaikka omana ehdokkaana oli jälleen Tanner, puolue ja sen valitsijamiehet lupasivat tukea presidentiksi edistyspuolueen K. J. Ståhlbergiä, joka nautti myös puolueen vasemman laidan tukea. Kun tämän valinta ei ensimmäisellä kierroksella onnistunut, toisella kierroksella äänestettiin harkitusti maalaisliittolainen pääministeri Kyösti Kallio presidentiksi sosialidemokraattien, maalaisliiton ja useimpien edistyspuoluelaiden valitsijamiesten äänin.⁷⁴

Esimerkiksi helsinkiläisen Käpylän sos.dem. työväenyhdistyksen vuosikertomukseen kirjattiin tyytyväisenä oikeiston tappio. Ja niinpä ”Ukko-Pekka oikeiston henkilöitymänä sai väistyä kansanvaltaisen ja parlamentaarisen menettelytavan omaavan Kyösti Kallion astuessa remmiin”. Ilo heijastui kiivastahisten kuukausien jälkeen toiminnassa sitten aivan yllättävällä tavalla: syyspuolella hiipui opintokerhotoiminta ja vuonna 1938 koko yhdistys eli hiljaiseloa. Kuitenkin

työläisedustajat tuomitsivat ankarasti kirjailija Mika Waltarin uuden ”Helsinki-kirjan yksipuolisena ja työläisiä vierovana”. Lehden numerot ovat tallella Työväenliikkeen kirjastossa.

⁷² Järjestötyö 8/1937.

⁷³ Helsingin sos.dem. keskusteluseuran historiikin sivuilla tehtiin 1970 tunnustus ja avoin paljastus. Kun sosialidemokraattisia vaalimainoksia tuhrittiin ja rikottiin, niin vastapainoksi ilmaantui yön pimeydessä Ukko-Pekan vaalimainoksiin näkyvästi punakynällä kirjoitettu lisäteksi ”Luumäelle” (s 44, Paavo Kivi).

⁷⁴ Suomen historian pikkujättiläinen s 662–665; Soikkanen 1975 s 593–598; Suomen työväenliikkeen historia s 204–206; Häikiö s 551–553. – SKP otti itselleen mielellään ansiota Kivimäen hallituksen kaatamisesta ja myöhemmästä punamultahallitusratkaisusta. Se oli nyt kehottanut puolueen kannattajia äänestämään vaaleissa sosialidemokraatteja. Tällainen ansio oli aiheellista kertoa Kominternille, oman toiminnan merkitystä korostaen. Toinen asia oli sitten se, pitikö ansio paikkaansa. Ks. ”Kallis toveri Stalin” s 320–325, 346–350; vrt. Kimmo Rentola: Komintern ja Suomi 1934–1944, teoksessa ”Kallis toveri Stalin” (Rentola 2002),

opintotoimintaa saatiin silloin uudestaan vireille, nyt opintojen aiheena oli kunnallistietous.⁷⁵

Punamultahallitus aloittaa uudistustyön

Presidenttiratkaisu avasi Suomessa tavallaan yhteiskunnallisen padon.⁷⁶ Tai urheilutermein voisi sanoa, että maaliskuussa 1937 tuli rytminvaihdos. Sosialidemokraatit ja maalaisliitto olivat jo aiemmin keskustelleet keskenään mahdollisesta hallitusyhteistyöstä. Nyt se toteutui, yhdessä edistyspuolueen kanssa. On myös tärkeää huomata, että ratkaisulla astuttiin valtiollisella tasolla ensimmäisen kerran vuoden 1918 jälkeen ison henkisen vedenjakajan ylitse: hallituksen muodostivat porvarillisten puolueiden ja sosialidemokraattien edustajat.⁷⁷ Syvästä kahtiajaosta oli lähes kaksikymmentä vuotta.

Edistyspuoluelaisen pääjohtaja A. K. Cajanderin johdolla maaliskuussa muodostettu hallitus sai länsinaapurin toteuttamaan, työväen ja maalaisväestön edustajien hallitusratkaisuun viitaten lempinimekseen punamultahallitus. Hallitusratkaisulla oli yleisenä taustana merkitystä myös Sivistysliitolle, mutta ratkaisevasti enemmän se tuli merkitsemään koko kansakunnan tulevaisuudelle. Taitekohdan myötä aukesi mahdollisuus pitkään odotettuun yhteiskunnalliseen uudistustyöhön muun muassa sosiaalipoliittikan alueella tapahtumattomien vuosien jälkeen. Uudistuksia tukivat edelleen jatkunut myönteinen talouskasvu ja rauhoittunut sisäpoliittinen tilanne.

Ministerinsalkkujen jako oli kolmen puolueen välinen, monimutkainen toimenpide. Kaikki eivät voineet saada haluamiaan tehtäviä. Sosialidemokraattiset ministerit olivat jokainen puolueensa arvostetuimpia ja keskeisimpiä vaikuttajia.⁷⁸ Hannu Soikkanen on kuitenkin muistuttanut: ”On vaikea täsmällisesti osoittaa, mitä tämä ´omien miesten` olo hallituksessa merkitsi muuta kuin poliittisessa alakynnessä olon tunteen heikkenemistä.”⁷⁹

TSL:n puheenjohtaja Väinö Voionmaa oli mukana uudessa hallituksessa. Hän oli toiminut eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana vuodesta 1931 alkaen ja oli edelleen harvoja kokeneita ulkopoliittikan tuntijoita puolueessaan.⁸⁰ Nyt hän sai pestin kauppa- ja teollisuusministerinä, kun vuosikymmentä aikaisemmin hän oli ollut Väinö Tannerin vähemmis-

s 69–70.

⁷⁵ Saarentaa s 14–16, lainaus s 14.

⁷⁶ Muutos näkyi havainnollisesti SDP:n Järjestötyö-lehdessäkin (2/1937): kansikuvassa oli uusi presidentti, maalaisliiton Kyösti Kallio. Pääkirjoituksessa arvioitiin valintaa hyvin myönteisesti, eikä juuri harmiteltu Tannerin vaalitulosta. Lehden ensimmäinen artikkeli koski maaseudun asuntokysymystä.

⁷⁷ Suomen historian pikkujättiläinen s 665–667 (Salokangas).

⁷⁸ Punamultahallituksen aloittamisesta ks. esim. Soikkanen 1987 s 13–17; Halila s 172–173; Suomen työväenliikkeen historia s 211–213; Vuosisatamme Suomi s 129–141 (Timo Soikkanen); Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 166–167 (Hentilä).

⁷⁹ Soikkanen 1975 s 88.

⁸⁰ Lähteenmäki 2014 s 232. – Lähteenmäki ei elämäkertateoksessaan käsittele Voionmaan toimintaa punamultahallituksessa muutamia ulkopoliittisia kysymyksiä ja sodan uhkaa lukuun ottamatta (s 232–249).

töhallituksessa ulkoministerinä. Ministerin tehtävän takia hän joutui luopumaan useimmista luennoistaan Työväen Akatemiassa. Sivistysliiton puheenjohtajana hän jatkoi edelleen.⁸¹

Sivistysmies kauppaa ja teollisuutta edistämässä, oliko siinä jotakin ristiriitaa? Voionmaan tehtävä kaupan ja teollisuuden edistäjänä tarjosi mahdollisuuden lisätä työpaikkoja ja kohentaa suomalaisten hyvinvointia sekä lisätä vaurautta aikaisempaa tasaisemmin. Tästä näkökulmasta voi arvioida, että siten oli luotavissa uutta pohjaa ja perustaa myös sivistystyölle ja yleisemminkin työväestön henkiseksi kasvulle. Tulostakin syntyi, vaikka luonnollisesti useat asiat olivat jo edenneet omia teitään virkamiesvalmistelussa. Voionmaan aikana asetettiin useita komiteoita selvittämään ministeriön toiminnan tehostamista, ja myös esimerkiksi asuntokeinottelun estämistä, liikenneturvallisuutta, Petsamon meriliikenteen järjestelyjä ja patenttilainsäädäntöä. Lisäksi uudistettiin kaivoslakia ja säädettiin ministeriön alaisia teknillisiä oppilaitoksia, ammattioppilaitoksia ja kaupallisia oppilaitoksia koskevat lait.⁸²

Sosialidemokraatit saivat neljä muutakin ministerinpaikkaa, jotka nekin kaikki tavalla tai toisella liittyivät yhteiskunnan vähäosaisten elinolojen kohentamiseen. Puolueen vahva mies Väinö Tanner oli valtionvarainministeri,⁸³ Hannes Ryömä sekä Väinö V. Salovaara olivat kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerit ja Helsingin kaupungin sosiaali- ja opetustoimen apulaiskaupunginjohtaja J. W. Keto oli sosiaaliministeri. Viimeksi mainitun tilalle vaihtui jo marraskuussa 1937 Karl-August Fagerholm, *Arbetsbladets* päätoimittaja.

Maalaisliitto sai samoin viisi ministerinpaikkaa: puolustusministeri Juho Niukkanen, sisäministeri Urho Kekkonen, opetusministeri Uuno Hannula ja maatalousministerit Pekka Heikkinen sekä Juho Koivisto. Edistyspuoluelaisia oli kaksi, pääministeri ja ulkoministeri Rudolf Holsti. Sitoutumaton ammattiministeri oli oikeusministeri Arvi Ahmavaara, joka oli entinen kokoomuksen kansanedustaja. Hallituksen kokoonpanoon tuli muutoksia jo seuraavana vuonna ja myöhemminkin. Mainittakoon, että Voionmaa toimi hetkittäin vt. pääministerinä ja vt. opetusministerinä sekä myös vt. ulkoministerinä Holstin jälkeen ennen Eljas Erkköä marraskuussa 1938.

Työväenliikkeessä odotettiin punamultahallitukselta paljon. Se edusti jossain määrin samantapaista työmiehen ja talonpojan yhteistoimintaa, mikä Ruotsissa oli alkanut ns. lehmänkaupalla jo hieman aiemmin. Pääministeri Per-Albin Hanssonin (sd) hallitus oli vuonna 1933 saanut aikaan sopimuksen uudesta talouspolitiikasta ja maatalouden tuista talonpoikaipuolueen kanssa. Se vahvisti

⁸¹ Voionmaa ehti Akatemiassa pitää vuoden 1937 kuluessa ”vain” 15 luentoa Suomen yhteiskuntahistoriasta (Halila s 269).

⁸² Halila s 194–195.

⁸³ Jaakko Paavolainen on erittäin havainnollisesti kiteyttänyt juuri Tannerin merkityksestä ja vaikutusvallasta, että punamultahallituksessa ”tosiasiassa Tanner oli paljon enemmän kuin vain ministeri”; ks. Väinö Tanner patriootti. 4. Elämäkerta vuosilta 1937–1966. Helsinki: Tammi 1989 (Paavolainen 1989), s 19.

hallituksen toimintamahdollisuuksia.⁸⁴

Laajapohjainen punamultahallitus edusti myös yhteiskunnallista vakautta verrattuna Kivimäen vähemmistöhallituksen aikaan, puhumattakaan muutamia vuosia aikaisemmista äärimmäisen oikeiston painostuksen sävyttämistä vuosista. Useimmille työväenliikkeen kannattajille hallitusratkaisu merkitsi henkisesti sitä, että työläinen ei enää tuntenut olevansa toisen luokan kansalainen. Liikkeen edustajat olivat nyt muiden kanssa tasaveroisina päättämässä kansakunnan asioista. Se merkitsi paljon tunteiden tasolla, henkisesti.

Hallitusyhteistyön tulosten osalta sosialidemokraateille jäi kuitenkin hyvin paljon toivomisen varaa. Maanpuolustusmäärärahoihin puolue joutui ottamaan vielä aiempaakin myönteisemmän kannan, mutta sitä kyettiin toisaalta tasapainottamaan omilla hallitusohjelmaan kirjatulla tavoitteilla. Sosiaalipoliittinen lainsäädäntö otti merkittävällä tavalla valmistelevia askelia eteenpäin, mikä sekin loi toiveikkuutta tulevasta. Punamultahallituksen ansiosta saatiin esimerkiksi aikaan työntekijäin vuosilomalaki. Edellisen hallituksen aloitteisiin pohjautuivat äitiysavustuslaki ja uuden kansaneläkejärjestelmän toteuttaminen, joita vietiin määrätietoisesti eteenpäin. Kansaneläkelaki astui voimaan vuoden 1939 alussa.⁸⁵

Esimerkiksi Karjalan suunnalla oltiin Hannu Soikkasen kuvauksen mukaan hyvin tyytyväisiä punamultahallituksen toimintaan. Vahva näkemys oli, että sosialidemokraattien oli osallistuttava maan asioiden hoitamiseen hallituksessa. Ulkopoliittisiin kysymyksiin kohdistui tuolla alueella ymmärrettävästi erityistä huomiota. Vuonna 1938 Viipurin itäisen sos. dem. piirin piirikokouksen julkilausumassakin arvioitiin sosiaalisen uudistustoiminnan olleen ”suurimerkityksellistä, kun otettiin huomioon yleismaailmallinen tilanne ja diktatuurijärjestelmien voimistuminen”.⁸⁶

Marraskuussa 1937 pidetyssä SDP:n puolueneuvoston kokouksessa oli varsin suopea tunnelma hallitusratkaisun osalta. Syksyllä 1938 Väinö Tanner myönteli kuitenkin samaisen neuvoston kokouksessa, että hallitustyössä oli vaikeuksiakin. Puolue ei voinut harjoittaa ”varsinaista sosialidemokraattista politiikkaa”, kuten Hannu Soikkanen on asian muotoillut. Päätöksissä ja uudistuksissa voitiin mennä korkeintaan niin pitkälle kuin vapaamieliset porvarilliset olivat valmiita asiat hyväksymään.

Hallituspuolueita yhdisti erityisesti äärioikeiston vastustaminen ja kansanvallan, demokratian korostaminen. Useissa yksityiskohdissa jouduttiin antamaan periksi, mutta puolueissa ymmärrettiin

⁸⁴ Ruotsin kehityksestä talouspulan vuosista hyvinvointiyhteiskunnan ensi askeliin ks. esim. Olsson, Ekdahl s 80–89; Aspling s 260–263; historiallinen ”lehmänkauppa” (krisuppgörelsen eli ”kohandel”) kompromissi sosialidemokraattien ja talonpoikaipuolueen välillä maataloustukien ja uuden talouspolitiikan kesken tehtiin loppukeväällä 1933; ks. myös Soikkanen 1987 s 17.

⁸⁵ Soikkanen 1987 s 17–24; ks. myös Suomen työväenliikkeen historia s 211–219; Tasavallan vuodet s 113 (Jaakko Paavolainen).

⁸⁶ Soikkanen 1970 s 433–434, lainaus s 433.

laajasti hallitusyhteistyön jatkamisen tärkeys. Monissa asioissa, muun muassa maatalouden kysymyksissä, joutuivat sosialidemokraatit tinkimään ja saman edessä oli toisissa ratkaisuisa maalaisliittokin. Esimerkiksi ajankohtaan liittyneessä, kiihkeätunnelmaisessa yliopiston suomalaistamisessakin maalaisliitto joutui yliopistolain käsittelyn yhteydessä perääntymään ja myöntymään 15 ruotsinkieliseen täyteen professuuriin alun perin ajamansa nollan sijasta. Sosialidemokraattien kantana ja tavoitteena oli ollut 20 professuuria. Maalaisliiton kansanedustajat saivat eduskunnassa ratkaisun hetkellä IKL:n suunnalta aikamoisen ryöpytyksen.⁸⁷

Puolueesta erotetaan, varoituksia annetaan

Vaikka poliittiset olot vapautuivat vähitellen 1930-luvulla, ei vasemmistososialisteille tai kommunisteille avautunut mahdollisuuksia julkiseen toimintaan. SDP:n sisällä oli erilaisia oppositiohenkisiä ryhmittymiä, jotka löysivät puoluejohdon arvostelusta toisensa. Akateeminen sosialistiseura ASS oli opposition kärkenä. Vahvimpina tukina sillä olivat helsinkiläiset Toveriseura ja Ammattiyhdistysväen sosialidemokraattinen yhdistys, joissa kummassakin oli myös hiljalleen ja vaivihkaa jäseneksi tulleita vasemmistososialisteja ja kommunisteja.⁸⁸

Opposition näkemyksiä tukivat omasta näkökulmastaan ja omista syistään puoluejohtoon arvostelevasti suhtautuneet vuoteen 1936 saakka puoluesihteerinä ollut Karl Harald Wiik, TSL-miehet toimittaja Yrjö Räisänen ja kansanedustaja Mikko Ampuja sekä muutamat muutkin. Räisänen oli asettunut vähitellen henkilökohtaiseen vastarintaan erityisesti Väinö Tanneria ja hänen edustamaansa puolueen poliittista linjaa kohtaan. Wiikin lähtökohdat olivat puolestaan periaatteellisia. Myös vasemmistolaisilla oppositiomielisillä oli lähtökohdana marxilaisuus, ehkä kuitenkin paljon Wiikiä suoraviihaisemmin.⁸⁹

On mielenkiintoista havaita, ettei Räisäsen vahvistunut oppositioasenne näkynyt TSL:n työssä, missä hän oli edelleen liiton toimikunnan varapuheenjohtajana. Ilmeisesti sivistystyön alue oli sellainen, jonne ei puolueen sisäistä voimainmittelöä haluttu lainkaan viedä, taikka ei tarvinnut viedä. Tässä voidaan nähdä myös Voionmaan suvaitsevan mielipiteen vaikutusta.

Vuoden 1936 kuluessa joutuivat yhä voimakkaammin myös puolue ja sen johtavat toverit muun

⁸⁷ Soikkanen 1987 s 19–20, 60–65, lainaus s 19; Jääskeläinen s 297–299, 424. – Jos sosialidemokratia muuttui hieman 1930-luvun lopulle tullessa, niin jotain muutosta oli havaittavissa myös yhteiskunnan toisella laidalla. Olli Kleemola on tarkastellut lähes samojen tekijöiden teoksia ”Suomen vapaussota kuvissa” (1934) ja ”Vapaussodan kuvahistoria” (1938). Kummassakin valkoisten voittajien asenteet olivat vahvasti näkyvillä. Mutta hänen havaintojensa mukaan jälkimmäinen, eräänlaiseksi kansanpainokseksi tarkoitettu, ”ei kuitenkaan demonisoi punaisia läheskään siinä määrin” kuin ensin mainittu (Sotienvälisen ajan kuvateosten sisällissota, teoksessa Sisällissodan jäljet, s 270–283, lainaus s 281).

⁸⁸ Kantasalmi (s 30) on korostanut esim. lehtien toimittajien merkitystä, sillä vasemmistointellektuellien tuottamien aineistojen lisäksi ”ensimmäisen tasavallan proletaarisen työväensivistyksen kentällä” oli tarjolla myös rajantakaista SKP:n aineistoa.

⁸⁹ Soikkanen 1975 s 576–583.

muassa *Soihdun* jyrkän arvostelun valokiilaan, ei vain ”väsyneiden miesten” Sivistysliitto kuten pari vuotta aiemmin. Kivimäen hallituksen kaatuminenkaan ei kohentanut puoluejohdon ja sen äänekkäämmäksi muuttuneen opposition välejä. Puoluehallinnossa keskusteltiin jo erottamisista, mutta ensin tyydyttiin vain varoituksiin monen henkilön kohdalla.

Sisäinen, yhä jatkunut ja yltynyt kärhämä huipentui loppukevällä 1937 siihen, että sosialidemokraattisesta puolueesta erotettiin toukokuussa muutamia ärhäkkääseen oppositioon kuuluneita henkilöitä, muun muassa Mauri Ryömä, Raoul Palmgren ja Erkki Vala. Vakavia varoituksia annettiin monille, ja lisäksi jäsenistöä kiellettiin osallistumasta *Soihdun*, *Tulenkantajien* ja *Kirjallisuuslehden* toimittamiseen sekä levittämiseen. Puolueosasto Akateeminen sosialistiseura ASS erotettiin kokonaan. HTY:n jäsenyhdistys Toveriseura sai vakavan varoituksen. Otteet olivat poikkeuksellisen kovia, eikä puoluejohto ollut aivan yksimielinen. Enemmistö ei kuitenkaan halunnut vaarantaa alkanutta hallitusyhteistyötä.⁹⁰ Mainittakoon, ettei erottamisista käytetty TSL:n edustajiston kokouksissa toukokuun lopulla eikä myöhemmin marraskuussa ainakaan yhtään pöytäkirjaan kirjattua puheenvuoroa.⁹¹

Erotetut eivät saaneet tuekseen kovinkaan paljoa vastalauseita laajan, vakaan sosialidemokraattisen järjestöväen keskuudesta. Valtaosa järjestöjen jäsenistä tyytyi tilanteeseen ja oli jopa iloinen siitä, että puolueelle oli viimein avautunut mahdollisuus vaikuttaa hallituksessa. Mahdollisuutta ei saanut vahingoittaa.

Vaikka punamultahallituksen saavutukset jäivät odotuksiin verrattuna sittenkin pieniksi, työväestö antoi hallitukselle tukensa. Hallitusratkaisu ei tullut äkkiä ja odottamatta, vaan sitä oli pitempään odotettu ja myös toivottu. Se oli reformistiselle poliittiselle liikkeelle todellinen mahdollisuus, päästä käytännössä yhteiskunnallisesti vaikuttamaan, tekemään paljon enemmän kuin vain nostamaan vappukulkueissa tai elokuun työnjuhliissa näkyviin tavoitteiden iskulauseita kylteissä ja banderolleissa.

Voi hyvin arvioida, että tämän kaltaiseen ratkaisuun, myös painavamman vastuun kantamiseen, olivat puolueen jäsenistön rivit vähitellen valmistautuneet. Siitä oli havainnollista kokemusta jo kunnallispolitiikan osalta heti sisällissodan jälkeisistä vaikeista ajoista alkaen. Vähintä ei todellakaan ollut se pohjustava työ ja toiminta, jota Sivistysliiton alaisissa opintokerhoissa ja luentotilaisuuksissa jatkuvasti tehtiin muun muassa kunnalliselämän tietojen ja neuvottelutaitojen lisäämiseksi, menettelytapojen hiomiseksi ja suomalaisuuden kokonaisuuden ymmärtämiseksi.

Poliittiset olot vakaantuivat, työpaikat lisääntyivät ja nousukaudella ansiotasokin koheni. Pitkästä aikaa maassa oli hallitus, joka selvästikin ajoi myös työväen asiaa. Jo pelkästään toiveet ja odotukset käynnistetyistä valmisteluista auttoivat. Omaa myönteistä tunnelmaansa loivat vielä

⁹⁰ Soikkanen 1975 s 582; vrt. ASS 50 s 17.

⁹¹ Edustajiston pk 28.5.1937 ja 27.11.1937.

1930-luvun lopun aurinkoiset kesät ja auringossa aaltoilevat viljavainiot.⁹²

Myönteiset tunnelmat heijastuivat suopeasti myös järjestöelämässä. TSL:n keskeisten jäsenjärjestöjen jäsenmäärät kohosivat. Vuonna 1935 sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli jonkin verran yli 28 000, mutta vuonna 1938 se oli jo yli 37 000. Seuraavana vuonna määrä taas hieman aleni. Myös ammattiyhdistysliike vahvistui. SAK:n alaisissa ammattiliitoissa oli vuonna 1938 kaikkiaan 70 300 jäsentä. Sielläkin jäsenten määrä supistui hieman seuraavana vuonna. Esimerkiksi KK-laisen osuuskauppaliikkeen jäsenkuntien määrä vuonna 1939 oli runsaat 323 000.⁹³

Kasvun numeroita tarkastellessa on samalla muistettava, ettei kommunistiselle julkiselle toiminnalle sallittu edelleenkään mitään mahdollisuuksia. Kaikki ei muutenkaan ollut pelkkää auvoa ja onnea, osin ympäröivän maailman muutostenkin takia. Pekka Valtonen on arvioinut suomalaisten aatevirtausten kokonaisuutta kiintoisalla tavalla. Hänen mukaansa, karkein vedoin hahmotellen, kansallisuusmielisyydestä tuli 1930-luvulle tultaessa yleisemmin valtavirtaa, kansainvälisyyttä korostanut kosmopoliittisuus jäi heikommaksi. Mutta sittenkin: ”Ilman kosmopoliittisuuden antamaa vastavoimaa kansallisuusmielisyys olisi voinut saada toisen suunnan.” Samalla kuitenkin eduskuntavaalien tuloksista päätellen yhteiskunta hieman vasemmistolaistui ja IKL:n vaikutus heikkeni, eikä natsiaatteelle juuri löytynyt vähäistä enempää kannattajia.⁹⁴

”Kiinnostavat tehtävät...”

Väinö Voionmaa jäi vuonna 1936 täysinpalvelleena professorina eläkkeelle ja saattoi paremmin keskittyä niihin asioihin, joihin halusi vaikuttaa. Hän ryhtyi sen jälkeen muun muassa vastaamaan kokonaisuudessaan Työväen Akatemian historianopetuksesta, kuten edellä on kuvattu. Valtiollisiin tehtäviinkin jäi hieman enemmän aikaa. Terveystila oli hyvä, samoin työvire, ja fyysistä kuntoa riitti edelleen.⁹⁵

Väinö Tanner arvioi Voionmaata havainnollisesti tämän 70-vuotispäiville helmikuussa 1939 laatimassaan *Työläisopiskelijan* kirjoituksessa. Tannerin mukaan Voionmaata ei kenties voinut ”tavallisen mittapuun mukaan” pitää lainkaan poliitikkona. ”Sensijaan, että tavalliset poliitikot ovat jonkinlaisia sekatyöläisiä puolue- ja valtiollisissa tehtävissä, toimitellen kaikenlaisia eteensattuvia tehtäviä, antaa Voionmaa käyttää itseään vain määrättyihin tehtäviin, semmoisiin, jotka häntä kiinnostavat.”

Tanner jatkoi, että Voionmaa käytti ”puoluetta, eduskuntaa ja hallitusasemaa vain jonkinlaisina instrumentteina, joita hän soittelee edistääkseen harrastamiaan asioita”. Tanner korosti, ettei

⁹² Ks. Suomen työväenliikkeen historia s 218; Vuosisatamme Suomi s 151–160 (Timo Soikkanen).

⁹³ Soikkanen 1987 s 71, 78; Suonoja 1966 s 75. – Mainittakoon rinnastuksena, että SOK-laisen osuusliikkeen jäsenkuntien määrä oli samaan aikaan lähes 320 000 (Suonoja 1966 s 75).

⁹⁴ Valtonen 2018 s 321–326, lainaus s 326.

⁹⁵ Halila s 193.

luonnehdinta sisältänyt mitään arvostelua. Aivan päinvastoin, sillä ”juuri tällä tavalla keskittämällä harrastuksensa” oli Voionmaa tuottanut suomalaiselle työväenliikkeelle ”suurenmoisia palveluksia”.

Vaikka Väinö Tanner ei Voionmaata varsinaisesti arvostellutkaan, niin ehkä tekstiin sisältyi samalla vähintäänkin jotakin haikeutta, ellei sitten hienovaraista harmittelua tai pientä piikittelyä. Tannerin teki ”melkein mieli karakterisoida [Voionmaata] poliittisena herkuttelijana, joka nauttii vain niitä ruokalistan lajeja, joista hän pitää. Hän on siten valinnut kadehdittavan osan”.⁹⁶

Tanner itse oli vuosikymmenien varrella joutunut todella tottumaan ihan toisenlaiseen osaan. Hänen omille harteilleen kertyi jatkuvasti vastuuta liikkeen kokonaisuudesta paljon enemmän, myös silloin, kun hän ei ollut puolueen puheenjohtajana, ja sitä hän ei enää ollut huhtikuun 1922 jälkeen. Matti Paasivuoren jälkeen puolueen puheenjohtajana oli vuodesta 1930 alkaen toiminut sanomalehdentoimittaja Kaarlo Harvala, joka kuitenkin yleensä jäi julkisuudessa Tannerin varjoon.

Työläisopiskelijan sivuilla ei kovinkaan korostuneesti näkynyt se, että liiton puheenjohtajasta tuli uuden hallituksen ministeri. Väljentyneet yhteiskunnalliset olot, taloudellinen kasvu tai hallitusvastuu eivät heijastuneet myöskään lisääntyneinä ilmoituksina. Tuttuja, toistuvia ilmoittajia olivat työväentalot ravintoloihin, paikalliset työväen osuusliikkeet, henkivakuutusyhtiö Kansa ja muutamat muut. Jonkin verran lehti sai myös kirjankustantamojen ilmoituksia.

TSL:n toimikunnan kokouksia oli kahdeksan-yhdeksän vuodessa ja ne pidettiin useimmiten TSL:n toimistossa Helsingin työväentalolla. Edustajisto kokoontui kahdesti vuodessa. Liiton kotiosoite kuitenkin muuttui, vaikka katu ja talo pysyivät samana.

Kun työväenliikkeen arvostettu vanha tienraivaaja Matti Paasivuori kuoli 71-vuotiaana kesäkuussa 1937, suostui Helsingin kaupunki pyynnöstä nimeämään työväentaloa sivuavan Sirkuskadun uudelleen hänen kunniakseen Paasivuorenkaduksi. Aloitteen asiassa teki toimittaja Yrjö Räisänen pian Paasivuoren poismenon jälkeen. Kaupunginvaltuusto päätti asiasta vuoden 1938 lopulla, ja uudet nimikyltit olivat paikoillaan, ehkä sattumalta, juuri Matin päivänä 24.2.1939. Samalla Sirkuspuistikko muuttui Paasivuorenpuistikoksi.⁹⁷

Jotakin kertoi ilmeisesti kuitenkin ministeri ja puheenjohtaja Voionmaan kiireistä se, että aina

⁹⁶ Väinö Tanner: Väinö Voionmaa poliitikkona. *Työläisopiskelija* 2/1939 (Tanner 1939), myös lainaukset.

⁹⁷ Marjaliisa Hentilä 2013 s 370–374. – Paasivuoren hautajaisista kesäkuun lopulla 1937 tuli huomattava kansallinen tapahtuma. Haudalle tuotiin myös tasavallan presidentti Kyösti Kallion tervehdys. Yrjö Räisänen perusteli nopeaa, henkilökohtaista nimiehdotustaan siten, ettei kadusta vaan saanut tulla Väinö Tannerin nimikkokatua (sama s 374). – Tanner sai nimensä pääkaupungin karttoihin vasta lähes puoli vuosisataa myöhemmin, kun Elannon pääkonttorin luona hiekkainen Haapaniemen kenttäalue nimettiin 1981 Väinö Tannerin kentäksi. Kuvanveistäjä Kari Juvan tekemä Tannerin muistomerkki ”Tannerin portti” kohosi kentän kulmaukseen, Hämeentien varteen 1984 (Helsingin kadunnimet 3. Helsinki 1999 s 175; Antero Rautio: Löytöretki muistomerkeille. Pääkaupunkiseudun julkiset teokset. Helsinki 2006, s 219).

silloin tällöin TSL:n toimikunta kokoontui eduskunnan tiloissa Heikinkadun varrella. Voionmaa osallistui ministerinäkin varsin tunnollisesti liiton toimikunnan ja edustajiston kokouksiin. Marraskuussa 1938 hän piti ennen edustajiston varsinaisen kokouksen alkua esitelmän koululaitoksen uudistussuunnitelmista. Tällöin hän selosti myös aiheeseen liittynyttä hallituksen toimintaa. Pöytäkirjan maininta oli sikäli harvinainen, että siinä viitattiin suoraan Voionmaan tehtäviin valtioneuvoston jäsenenä.⁹⁸

Yhtenäiskoulu?

Harmillinen esimerkki sosialidemokraattisten toiveiden tinkimisen tarpeesta koski koulutusta, erityisesti oppikoulujen uudistamista. Uutta oppikoululakia oli hahmoteltu 1920-luvun puolivälistä alkaen, samoin oli kiistelty eduskunnassa yksityisten oppikoulujen valtionavun suuruudesta. Monille vähävaraisille perheille oppikoulun käyminen oli yksinkertaisesti taloudellinen kysymys korkeiden lukukausimaksujen takia. Yksityisiä oppikouluja oli enemmän kuin valtion kouluja, jotka puolestaan olivat halvempia. Oppikouluja oli vuonna 1918–19 kaikkiaan 159 ja vuosikymmentä myöhemmin 230.

Vuonna 1937 oli eduskunnan käsittelyssä edellisen hallituksen esitys, joka rakentui kuusivuotisen kansakoulun oppimäärän pohjalle. Uudessa koulussa olisi ollut nelivuotinen keskikoulu ja kolmevuotinen lukio. Tällaisessa yhtenäiskoulumallissa (6+4+3) olisivat koululaisten kouluvuodet lisääntyneet yhdellä aiempaan (4+8) verrattuna. Vaikka sosialidemokraateilla ja maalaisliitolla oli puolueina yhteinen tavoite, kallistui jälkimmäisiin lukeutunut opetusministeri Uuno Hannula kuitenkin henkilökohtaisesti edelleen rinnakkaiskoulumallin puolelle. Syksyllä 1937 asetettiin oppikoulukomitea, ja Hannula taivutteli sen esittämään, että hallitus vetäisi eduskunnan käsittelystä pois mainitun aiemman esityksen. Näin tapahtuikin.

Vuoden 1939 puolella eduskunnan käsittelyyn tuli uusi esitys, joka pohjautuikin jälleen kansakoulun neljän alimman luokan oppimäärään. Oppikoulu olisi sen mukaan voinut olla neliluokkainen keskikoulu, seitsenluokkainen lyseo tai kolmeluokkainen, keskikoulun oppimäärälle rakentuva lukio. Eri syistä ja kokeiluna olisi voinut olla muitakin koulumalleja. Eduskunnassa oli kuitenkin huomattava vähemmistö, joka kannatti yhtenäiskoulun aikaansaamista. Siihen kuului edustajia sosialidemokraateista, maalaisliitosta ja edistyspuolueesta. Sivistysvaliokunnassa ja myöhemmin suuressa valiokunnassa oli suurta horjuvuutta. Esimerkiksi kouluhallituksen ylijohtaja, edistyspuoluelainen Oskari Mantere hämmästeli, että hallitus oli luopunut yhtenäiskouluajatuksesta.

Loppujen lopuksi maalaisliiton ja myös sosialidemokraattien ryhmät hajosivat äänestyksessä. Sosialidemokraattien Aino Malkamäki kummasteli ryhmänsä enemmistön liittymistä maalaisliittolaisen opetusministerin vanaveteen, kun kuitenkin yhtenäiskoulu oli omana tavoitteena. Sos.dem. ryhmän enemmistö taipui erityisesti kansainvälisen jännittyneen tilanteen takia

---

⁹⁸ Edustajiston pk 26.11.1938.

mukautumaan ratkaisuun, joka ei ollut puolueen tavoitteiden mukainen. Jukka Hako on kiteyttänyt, että porvarillinen oikeisto koki uuden lain ”suorastaan torjuntavoittona yhtenäiskoulua vastaan”. Laki ei kuitenkaan tullut voimaan, sillä alkanut sota katkaisi hankkeen. Koulut jatkoivat entisellään.⁹⁹

Koulunuudistus ei tähän kuitenkaan kokonaisuudessaan katkennut, vaan se nousi myöhempinä vuosina uudelleen ja entistäkin tarpeellisemmaksi koettuna käsittelyyn. Niin paljon lahjakkuutta jäi hyödyntämättä yhteiskunnassa ja niin moni päätyi opinnoissaan umpiperään ilman mahdollisuutta edetä pitemmälle. Sivistysliitolla tuli uudessa yrityksessä olemaan oma osuutensa.

Punamultahallituksen kausi näkyi TSL:n osalta selkeästi julkisuudessa ainakin yhdessä suhteessa. Jokavuotinen kamppailu yhteiskunnallisen valistustyön valtionavustuksista ja etenkin TSL:n avustuksesta loppui eduskunnassa. Vielä syksyllä 1937 käytiin valtion vuoden 1938 tulo- ja menoarvion yhteydessä lyhyt keskustelu sivistysmäärärahoista, mutta TSL ei siinä ollut enää keskustelun kohteena. Seuraavana vuonna hyväksyttiin valtionapu vuodelle 1939 suoraan hallituksen esittämässä muodossa.

Kun taloudellinen toimeliaisuus koheni, vientimarkkinat elpyivät ja valtion kassatilannekin parani, voitiin vuonna 1938 nostaa myös työväenopistojen vuonna 1931 leikatut valtionavut entiselleen; kansanopistojen tukea oli korotettu jo muutama vuosi aiemmin. Muitakin uusia tukitoimia oli.¹⁰⁰

Tasavalta on 20-vuotias

Itsenäisen Suomen 20-vuotisjuhlallisuuksia vietettiin joulukuussa 1937 arvokkaasti ja samalla muuttuneen yhteiskunnallisen tilanteen takia huomattavan laaja-alaisesti. Maassa oli hallitus, jossa olivat mukana myös sisällissodan hävinneitä edustaneet. Monessa työväentalossa vedettiin itsenäisyyspäivänä siniristilippu salkoon, joka oli viimeistään nyt hankittu.¹⁰¹

Suuri, kaikelle kansalle radioitu valtakunnallinen pääjuhla pidettiin itsenäisyyspäivänä, maanantaina 6.12.1937 Läntisen viertotien varrella Messuhallissa. Siitä tuli leimallisesti maan hallituksen, punamultahallituksen asemaa ja merkittävyyttä korostanut tilaisuus. Ensimmäisenä esitti usean tuhannen hengen yleisölle suomeksi ja ruotsiksi tervehdyksensä pääministeri A. K. Cajander. Hän puhui kansallisen yksimielisyyden rakentamisesta yli sekä vuoden 1918 sodan että kieliriidan. Hän pyysi ojentamaan ”alttiisti veljenkäsi jokaiselle, joka tahtoo tehdä työtä ja on valmis täyttämään velvollisuutensa maansa puolesta”. Kaikkia tarvittiin työhön yhteiskunnan hyväksi. ”Me emme

⁹⁹ Jääskeläinen s 421–427, 431; Jukka Hako 2007 s 12–14, 22–23, lainaus s 23.

¹⁰⁰ Valtiopäivät 1937, pöytäkirjat II. Helsinki 1937 s 1735; Valtiopäivät 1938, pöytäkirjat II. Helsinki 1939 s 1735.

¹⁰¹ Järjestötyö-lehdessä (8/1937) kuitattiin juhlatapahtuma Päivästä päivään-palstalla kuitenkin perin lyhyesti, yhdellä rivillä: ”6.12. Suomen itsenäisyyden 20-vuotispäivä.” Sen sijaan valtiopäivien juhlallisten päättäjäisten kuvaukseen kuun puolivälissä lehti käytti 26 riviä.

tiedä aikaa emmekä hetkeä, jolloin kohtalomme jälleen voi olla vaa'alla.”

Juhlavuutta ei häirinnyt, vaikka kaksi porvarillisen oikeiston kärkihahmoa, presidentti P. E. Svinhufvud ja sotamarsalkka Mannerheim loistivat poissaolollaan; marsalkka oli päivällä osallistunut kyllä juhla jumalanpalvelukseen. Messuhallissa istuivat eturivissä tasavallan presidentti Kyösti Kallio, presidentit K. J. Ståhlberg ja Lauri Kr. Relander sekä eduskunnan puhemies Väinö Hakkila, kaikki rouvineen.¹⁰²

Ohjelma oli arvokasta ja hillityn juhlavaa: oli orkesterimusiikkia, kuoro- ja yksinlaulua sekä peräti viisi puhetta. Pääministerin jälkeen puhui opetusministeri Uuno Hannula, sitten ruotsiksi Ernst von Born, kirjailija Elsa Heperauta ja viimeksi, tarkoin sovitettuna ammattiyhdistysmies, Metallityöväen liiton toimitsija Emil Skog, entinen punakaartilainen. Hän korosti työväestön pyrkimysten oikeutusta ja painotti työväenliikkeen olleen itsenäistymisen kannalla: ”Tämän maan kamara on se pohja, jolta ponnistamme, tämän kansan vapaus ja onni on se päämäärä, johon pyrimme!” Puhujakorokkeelta poistuvan Skogin korviin kaikuivat myrskyisät suosionosoitukset, kuten hän muistelmissaan kuvasi. Hän oli suostunut puhujaksi, mutta edellyttänyt, että niin tärkeän puheen kirjoittamisessa autetaan. Apua tulikin ainakin Yrjö Kalliselta,¹⁰³ ja Väinö Tannerkin oli puheen lukenut ja hyväksynyt etukäteen.¹⁰⁴

Porvarillisen oikeiston kaksi omaa huomattavaa juhlahetkeä, marsalkka Mannerheimin 70-vuotispäivä kesäkuun alussa 1937 ja kevään 1938 vapaussotajuhlinta, eivät horjuttaneet punamultahallituksen yhtenäisyyttä tai suosiota. Niihin liittyi kyllä oikeisto-oppositiolta pientä sisäpoliittisen mielenosoituksen tuntua, kuten on luonnehdittu.¹⁰⁵

Aimo Halila nosti lisäksi esiin Väinö Voionmaan elämäkerrassaan yhden yksityiskohdan, joka kenties havainnollisemmin kuin moni muu seikka kuvasti Suomen yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksia 1930-luvun lopulla. Valkoisen Suomen keskeinen hahmo marsalkka Gustaf Mannerheim tarjosi keväällä 1938 kotonaan Helsingin Kaivopuistossa suuret päivälliset englantilaisen vieraansa, lordi Plymouthin kunniaksi. Ministerit Väinö Tanner ja Väinö Voionmaa olivat tuolloin Mannerheimin mukaan ”ensimmäiset sosialistiset poliitikot, jotka tulivat vieraina hänen taloonsa”.¹⁰⁶ Lordi Plymouth oli Mannerheimin mielestä toivottu vieras senkin vuoksi, ettei ”Saksan

¹⁰² Suomen Sosialidemokraatti 7.12.1937, Helsingin Sanomat 8.12.1937. – Ilpo Lagerstedt kiinnitti kirjoittajan huomion näiden sanomalehtien juhlaselostuksiin.

¹⁰³ Kyösti Suonojan (2019 s 103–104) mukaan Väinö Tanner oli ehdottanut Emil Skogia (1897–1981) juhlaan puhujaksi, tämä sitten pyysi puhelimesta ”kiroillen kuin ukkonen” Kallista kirjoittamaan puheen. Tannerin mukaan se puhe ei ollut vain puhe, vaan se oli suorastaan julistus.

¹⁰⁴ Suomen historian pikkujättiläinen s 667 (Salokangas); Kulha s 30; Emil Skog: Sosialisti ja patriotti muistelee. Helsinki: WSOY 1971, s 75–78, puhe julkaistu samassa yhteydessä kokonaan. Pienellä joukolla viimeistellyn puheen kirjoitti koneella puhtaaksi Metallityöväen liiton naistoimitsija Lempi Lehto; hänkin Työväen Akatemian ensimmäisen vuosikurssin käyneitä.

¹⁰⁵ Suomen historian pikkujättiläinen s 667 (Salokangas).

¹⁰⁶ Lainaus Halila s 245; Mannerheimin kodista, sittemmin kotimuseosta ks. Marsalkan koti. Mannerheim-

osuus painottuisi liikaa ulkomaisessa edustuksessa”.¹⁰⁷

- - - tietolaatikko

KANSAKUNNAN KOKONAISUUS

Punamultahallituksen kausi nosti työväestön keskuudessa monenlaisia odotuksia, vaikka mittavimmat tulokset jäivätkin odottamaan itseään. Poliittiset olot alkoivat vakiintua ja taloudellinen kasvu vauhdittui. Kesätkin olivat poikkeuksellisen aurinkoisia, pitkiä ja lämpimiä. Helsinkiin luvattuja vuoden 1940 kesäolympialaisia odotettiin innostuneena. Varjojakin oli: Espanjassa alkoi vuonna 1936 verinen sisällissota. Sosialidemokraattisen liikkeen keskuudessa koottiin paljon avustuksia toimitettavaksi Espanjan hätää kärsiville, erityisesti tasavaltalaisten puolelle. Muun muassa sosialidemokraattinen työläisnaisliitto oli aktiivinen.¹⁰⁸

Erytyisesti karjalaiset työväenlehdet seurasivat 1930-luvun edetessä aiempaa tiiviimmin kansainvälistä politiikkaa. Ymmärrettävästi myös rajan takaisen Neuvostoliiton tapahtumia seurattiin tarkoin, niin laajoja puhdistuksia kuin Stalinin henkilökultin rakentamistakin. Eniten levottomuutta kuitenkin herätti varustautuva natsi-Saksa.¹⁰⁹

Ainakin helsinkiläiselle sosialidemokraattiselle järjestöväelle avautui mielenkiintoisia, vakavia ellei suorastaan hälyttäviä näkymiä Euroopan kehitykseen vuosina 1938–39. Sos.dem. keskusteluseuran majalla, Melakarilla, järjestettiin lähinnä kesäkaudella keskustelutilaisuuksia ja illanviettoja, yhdistyksen historiikin mukaan ajoittain hyvinkin usein. Niihin osallistui myös keskieuropalaisia poliittisia pakolaisia: Saksasta, Unkarista, Tšekkoslovakiasta, Latviasta. ”Silloin Melakarilla oli joka ilta väkeä tuvan täydeltä.” Kun yhdistyksessä oli jäsenenä kielitaitoisia ylioppilaita, neitoseja ja nuorukaisia, saatiin tulkattuna kuulla pakolaisilta suoraan tietoja vaikeutuneista olosuhteista ja poliittisen kehityksen piirteistä.¹¹⁰

Työväen omia odotuksia ja uusia painotuksia kuvasteli esimerkiksi Työväen Sivistysliiton puheenjohtajan, kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Voionmaan juhlapuhe Ykspihlajassa sosialidemokraattien maakuntajuhlilla heinäkuussa 1938.

Puheessa oli tavallaan sekä vanhaa että uutta. Perinteistä ainesta edusti Voionmaan näkemys siitä, miten ”suuret taloudelliset luokat” olivat edelleen ”jyrkässä taistelurintamassa toisiaan vastaan”.

museon vuosikymmenet. Toim. Märtha Norrback. Helsinki: Otava 2001, esim. s 17–30 (Rainer Knapas).

¹⁰⁷ Lordi Plymouthin kunniaksi järjestetyn, ilmeisesti juuri mainitun illallisen ruokalistasta ks. Risto ja Ritva Lehmusoksa: Mannerheimin pöydässä. Helsinki: Ajatus 2005, s 154, myös lainaus; ks. myös laajemmin kuvausta ”Kaivopuiston ruokapöydän protokollasta” s 135–151.

¹⁰⁸ Lähteenmäki 2000 s 130–133; ks. myös esim. Kilpi 1968, s 148–180; Torninoja-Latola s 133–136.

¹⁰⁹ Soikkanen 1970 s 434–435; Saksan juutalaisvainot heijastuivat eri tavoin Suomeenkin aktiivisuutta ja avustuspyrkimyksiä herättäen, ks. esim. Kilpi 1968, eri kohdin, esim. s 181–186.

Voionmaa muistutti kuulijoilleen, ettei ”luokkatunto eli luokkatietoisuus ole mikään sen suurempi ennakkoluulo kuin esim. johonkin kansakuntaan kuulumisen tunto”. Mutta samalla: ”Niin kauan kuin on olemassa tervettä ja oikeutettua kansallisuustunnetta, joka ei millään tavoin estä ajattelemasta tasapuolisesti ja ennakkoluulottomasti, niin on olemassa tervettä ja oikeutettua luokkatunnettakin.”

”Terveeseen luokkatuntoon” kuului Voionmaan mukaan myös ”oman luokan rajoituksen ja muiden yhteiskuntaluokkien oikeutettujen vaatimusten tunto, sanalla sanoen kokonaisuuden tunto”. Tätä kautta Voionmaa siirtyi puhumaan ”kansakunnallisesta kokonaisuudesta”, ehkä jossain määrin työväenjuhlien perinteistä poiketen.

Väinö Voionmaan mukaan oli tärkeämpää ”puhua siitä mikä kansaa yhdistää, kuin siitä, mikä sitä erottaa”. Maassa vallitsi nyt ”sellainen valtiollinen rauha ja järjestys, jollaista ei ole ollut koko itsenäisyyden aikana”. Yhteiskunnallinen elämä ei ollut kuitenkaan ”huoletonta ja iloista myötämään menoa”. Voionmaa vastusti selkein sanoin vanhan talousliberalismin vapaata kilpailua. Vain sellainen taloudellinen vapaus oli hyväksyttävissä, ”joka ei ole ristiriidassa yhteiskunnallisen oikeamielisyyden kanssa”.

Silmiä ei saanut myöskään ummistaa niiltä vaaroilta, jotka uhkasivat Suomea ja muitakin valtioita. Sodanuhka edellytti jatkuvaa rauhantyötä. Lisäksi ministeri Voionmaan mukaan tarvittiin ”valvontaa, ettei niitä sotavarusteluja, joihin pientenkin kansain kohtalon pakosta on ollut ryhdyttävä, käytetä väärin”.

Perinteiseen puolustusmäärärahojen korottamisen vastustukseen tottuneille kuulijoille oli näin puheen muutamaa kohtaan sisällytetty viestiä. Se kertoi erityisesti sosialidemokraattien muuttumassa olleesta suhtautumisesta maanpuolustuskysymyksiin.¹¹¹

- - - -

---

¹¹⁰ Helsingin sos-dem keskusteluseura s 37, myös lainaus.

¹¹¹ Lainaukset Väinö Voionmaan puheesta ”Kansakunnan kokonaisuus ja sosialidemokraattisen työväen suhtautuminen siihen”. Pohjanmaan Kansa 21.7.1938, alleviivaus lehdessä. – Olavi Hurri antoi kirjoittajalle lehtijutun kopion.